

T.C.
DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖRTMECELERİN TOPLUMDİL BİLİMSEL ÖZELLİKLERİNİN DİL
ÖĞRETİMİNE YANSIMASI: YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE
ÖĞRETİMİ ÖRNEĞİ

MERVE YAMAÇ

İzmir
2023

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ
EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ANABİLİM DALI
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ PROGRAMI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

ÖRTMECELERİN TOPLUMDİL BİLİMSEL
ÖZELLİKLERİNİN DİL ÖĞRETİMİNE YANSIMASI:
YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ÖRNEĞİ

MERVE YAMAÇ

DANIŞMAN

Dr. Öğr. Üyesi Funda UZDU YILDIZ

İzmir

2023

ETİK İLKE VE KURALLARA UYGUNLUK BEYANNAMESİ

Yüksek lisans tezi olarak sunduğum “Örtmecelerin Toplumdilbilimsel Özelliklerinin Dil Öğretimine Yansıması: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Örneği” adlı çalışmanın içerdiği fikri izinsiz başka bir yerden almadığımı; çalışmamın hazırlık, veri toplama, analiz ve bilgilerin sunumu olmak üzere tüm aşamalarında ve bölümlerinin yazımında bilimsel etik ilke ve kurallara uygun davrandığımı, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada kullanılan her türlü kaynağa eksiksiz atıf yaptığımı ve bu kaynaklara kaynakçada yer verdiğimi, ayrıca bu çalışmanın Dokuz Eylül Üniversitesi tarafından kullanılan bilimsel intihal tespit programıyla tarandığını ve *intihal içermediğini* beyan ederim. Herhangi bir zamanda aksinin ortaya çıkması durumunda her türlü yasal sonuca razı olduğumu bildiririm.

19./06./2023

Merve YAMAÇ

DOKUZ EYLÜL ÜNİVERSİTESİ EĞİTİM BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
YÜKSEK LİSANS/DOKTORA TEZ ÇALIŞMASI ORJİNALLİK RAPORU

Tarih: 19/06/2023

Tez Başlığı:

ÖRTMECELERİN TOPLUMDİL BİLİMSEL ÖZELLİKLERİNİN DİL ÖĞRETİMİNE YANSIMASI: YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ÖRNEĞİ

Yukarıda başlığı belirtilen tez çalışmamın a) Kapak sayfası, b) Giriş, c) Ana bölümler ve d) Sonuç kısımlarından oluşan toplam **68** sayfalık kısmına ilişkin, **19/06/2023** tarihinde **tez danışmanım tarafından** Dokuz Eylül Üniversitesi Kütüphane ve Dokümantasyon Daire Başkanlığı'nın sağladığı İntihal Tespit Programından (**Turnitin-Tez İntihal Analiz Programı**) aşağıda belirtilen **filtreleme tiplerinden biri** (uygun olanı işaretleyiniz) uygulanarak alınmış olan orijinallik raporuna göre, tezin **benzerlik oranı % 25 dir.**

- <http://www.kutuphane.deu.edu.tr/turnitin-tez-intihal-analiz-programi/> adresindeki Tez İntihal Analiz Programı Kullanım Kılavuzunu okudum

Filtreleme Tipi 1(Maksimum %15)

Filtreleme Tipi 2(Maksimum %30)

☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça hariç, ☐ Alıntılar dâhil, ☐ Altı (6) kelimedenden daha az örtüşme içeren metin kısımları hariç.	☐ Kabul/Onay ve Bildirim sayfaları hariç, ☐ Kaynakça dâhil, ☐ Alıntılar dâhil.
EK 1- İntihal Tespit Programı Raporu İLK SAYFA Çıktısı. ☒ EK 2- İntihal Tespit Programı Raporu (Tümü) Cd İçinde. ☐	

Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü Tez Çalışması Orijinallik Raporu Uygulama Esasları'nı inceledim ve yukarıda belirtilen azami benzerlik oranlarına göre tez çalışmamın herhangi bir intihal içermediğini; aksinin tespit edileceği muhtemel durumda doğabilecek her türlü hukuki sorumluluğu kabul ettiğimi ve yukarıda vermiş olduğum bilgilerin doğru olduğunu beyan ederim.

Gereğini saygılarımla arz ederim.

Adı Soyadı : Merve YAMAÇ
Öğrenci No :
Anabilim Dalı : Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Anabilim Dalı
Programı : Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Programı
Statüsü : Yüksek Lisans Doktora

Merve YAMAÇ

19/06/2023

Doç. Dr. Funda UZDU YILDIZ

19/06/2023

Açıklamalar

1: Bu formu teslim etmeden önce sizden istenen bilgileri uygun kutucuğu () işaretleyerek doldurunuz.

Kullanıcı şifre vb. konusunda sorun yaşanması durumunda Üniversitemiz Merkez Kütüphanesinde bulunan Turnitin yetkilisine (Ali Taş Tel: +90 232 393 1000) veya turnitin@deu.edu.tr başvurunuz.

2: Yüksek Lisans/Doktora Tez Çalışması Orijinallik Raporu" formu tezin ciltlenmiş ve elektronik nüshalarının içerisinde ekler kısmında yer alır.

3: Tez savunmasında düzeltme alınması durumunda bu form güncellenerek yeniden hazırlanır.

4: **Turnitin-Tez İntihal Analiz Programına** yükleme yapılırken Dosya Başlığı (document title) olarak **tez başlığının tamamı**, Yazar Adı (author's first name) olarak **öğrencinin adı**, Yazar Soyadı (author's last name) olarak **öğrencinin soyadı** bilgisini yazınız.

TEŞEKKÜR

Sürecin en başından sonuna kadar bilgi ve deneyimleri ile bana yol gösteren, tezin konusuna karar vermemde yardımcı olan ve çalışmamda desteğini esirgemeyerek beni daima yüreklendiren, öğrencisi olmaktan büyük bir onur duyduğum saygıdeğer danışman hocam Doç. Dr. Funda Uzdu Yıldız'a sonsuz teşekkür ederim.

Lisans ve yüksek lisans eğitimim boyunca bilgileriyle yolumu aydınlatan, her şeyden önce bu yola adım atmamı sağlayan, süreç içerisinde de desteğini ve bilgisini benden asla esirgemeyen Ege Üniversitesi Türk Dünyası Araştırmaları Enstitüsü'nde görev alan hocam Öğr. Gör. Dr. Esra Akpınar'a teşekkürü bir borç bilirim.

Eğitim öğretim hayatım boyunca üzerimde emeği olan ilkokul, ortaokul, lise ve üniversite hocalarıma, her koşulda yanımda olan ve bütün hayatım boyunca beni destekleyen ailem ve arkadaşlarıma teşekkür ederim.

İÇİNDEKİLER

ÖZET	v
ABSTRACT	vi
BÖLÜM I.....	1
1. GİRİŞ	1
1.1. Problem Durumu	1
1.2. Amaç ve Önem.....	2
1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri	3
1.4. Tanımlar	3
BÖLÜM II	6
2. KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	6
2.1. Örtmece-Tabu İlişkisi	6
2.2. Örtmece	6
2.3. Örtmece Sözlerin Oluşum Yolları	9
2.4. Toplumdilbilim	11
2.5. Toplumdilbilimin Tarihsel Gelişimi	14
2.6. Toplumdilbilim Kuramları	15
2.6.1. Eksiklik Kuramı (Deficit Theory)	15
2.6.2. Ayrılık Kuramı (Difference Theory)	17
2.7. Dil Öğretimi.....	18
2.8. Toplumdilbilim ve Yabancı Dil Öğretimi	24
İLGİLİ ARAŞTIRMALAR	27
BÖLÜM III	32
3. YÖNTEM.....	32
3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni	32
3.2. Evren / Örneklem	32
3.3. Verilerin Analizi.....	32

BÖLÜM IV	33
4. BULGULAR	33
BÖLÜM V	50
5. SONUÇ VE ÖNERİLER	50
KAYNAKÇA.....	53
EKLER.....	57
EK 1.....	57
ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ	57

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 4.1: Örtmece Sözlere Yönelik Dil Portfolyosunda Yer Alan İfadeler.....	33
Tablo 4.2: Örtmece Sözlere Yönelik Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Ders Kitabı A1-A2-B1-B2 ve C1 Ders Kitaplarında Yer Alan İfadeler.....	37
Tablo 4.2.1: Ölüm Sözcüğünü İfade Eden Örtmece Kullanımları.....	37
Tablo 4.2.2: “Eş” Sözcüğü İçin Kullanılan Örtmece İfadeler.....	38
Tablo 4.2.3: Hastalık veya Bedensel Kusur İfade Eden Örtmece Kullanımları.....	42
Tablo 4.3: Örtmece Sözlere Yönelik Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1-A2-B1-B2 ve C1 Kitaplarında Yer Alan İfadeler.....	44
Tablo 4.3.1: Ölüm Sözcüğünü İfade Eden Örtmece Kullanımları.....	44
Tablo 4.3.2: “Eş” Sözcüğü İçin Kullanılan Örtmece İfadeler.....	45
Tablo 4.3.3: Hastalık veya Bedensel Kusur İfade Eden Örtmece Kullanımları.....	47

ÖZET

ÖRTMECELERİN TOPLUMDİLBİLİMSEL ÖZELLİKLERİNİN DİL ÖĞRETİMİNE YANSIMASI: YABANCI DİL OLARAK TÜRKÇE ÖĞRETİMİ ÖRNEĞİ

Kendine özgü dilsel özellikleri olan örtmece kavramı Türk dilinin sözcüklüğü ve Türk kültürünün çok yönlü gelişim gösteren unsurları arasında yer alır. Toplumsal hayatın bütün kesitlerinde karşımıza çıkan örtmece sözler ait olduğu toplumun kültürünün taşıyıcısı konumundadır. Yabancı dil öğrenen bireyler dille birlikte toplumun kültürünü de öğrenmektedir. Dil ve kültür birbirinin ayrılmaz parçası olduğu için dil ile birlikte toplumun kültürü de taşınmaktadır. Örtmeceler ait olduğu toplumun düşünme ve algılama biçiminden izler taşır. Dil konuşucularının dünyaya bakış açısını, değerlerini, inançlarını, kültürünü yansıtması sebebiyle dil öğretiminde kullanılması kaçınılmazdır. Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Alanda yapılmış çalışmalar doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir ve toplumdilbilimsel bir bakış açısı ile Türkçedeki örtmecelerin dil öğretimine yansıtılması gerektiği üzerinde durulmuştur. Bu çalışmanın amacı, Avrupa Ortak Çerçeve Programı'nda ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında farklı seviyelerde yer alan kazanımlarda örtmece bilgisi gerektiren ifadelerin tespit edilerek öğrencilerin bu sözlere yönelik farkındalığını arttırmak ve yabancılara Türkçe öğretiminde Türkçedeki örtmece sözlerden yararlanılmasını sağlamaktır. Çalışmamız sonucunda Avrupa Ortak Çerçeve Programı kazanımlarında örtmece ifadelerle karşılık gelebilecek içeriklerin bulunduğu tespit edilmiştir ayrıca alandaki ders kitaplarında örtmece ifadelerin bulunduğu ancak örtmece ifadeleri fark ettirmeye yönelik çalışmaların yer almadığı da görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Toplumdilbilim, dil öğretimi, örtmece, yabancı dil olarak Türkçe öğretimi.

ABSTRACT**REFLECTION OF SOCIOLINGUISTIC FEATURES OF EUPHEMISM ON
LANGUAGE TEACHING: EXAMPLE OF TEACHING TURKISH AS A
FOREIGN LANGUAGE**

The concept of euphemism, which has its own linguistic features, is among the vocabulary of the Turkish language and the elements of Turkish culture that show a multi-faceted development. The euphemisms that we encounter in all sections of social life are the carriers of the culture of the society to which they belong. Individuals whose learning a foreign language learn the culture of the society along with the language. Since language and culture are inseparable parts of each other, the culture of the society is carried along with the language. The euphemisms carry traces of the way of thinking and perception of the society to which they belong. It is inevitable to be used in language teaching because it reflects the world view, values, beliefs and culture of language speakers. Qualitative research method was used in this study. Studies in the profession were examined by document analysis method and it was emphasized that euphemisms in Turkish should be reflected in language teaching with a sociolinguistic perspective. The aim of this study is to identify the expressions that require euphemism in the acquisitions at different levels in the European Common Framework Program and in the course books for teaching Turkish as a foreign language, to increase the awareness of students about these words and to make use of euphemisms in Turkish in teaching Turkish to foreigners. As a result of our study, it has been determined that there are contents that can correspond to euphemisms in the achievements of the European Common Framework Program, it has also detected that there are euphemisms in the textbooks in the profession but there are no studies to make the euphemisms noticed.

Keywords: Sociolinguistics, language teaching, euphemism, teaching Turkish as a foreign language.

BÖLÜM I

1. GİRİŞ

1.1. Problem Durumu

Bizi her yönüyle saran dil denilen yapı insan, toplum ve bu iki kavramın bileşiminden ayrı düşünülemez. Dil, sosyal bir varlık olan insanın yaşamını sürdürmesini sağlamaktadır. Duyguların, düşüncelerin ve iletilerin alıcıya aktarılabilmesi için dile her zaman ihtiyaç duyulmaktadır. İnsanın dünyadaki varlığını belirleyen dildir. İnsanların birlikte yaşamalarını ve birbirleri ile iletişim kurmalarını sağlayan dolayısıyla bir toplumu oluşturan dildir. İnsan topluluklarının bir kültür birikimi yaratması açısından da büyük öneme sahiptir. Her millet kendine özgü bir kültür yaratmaktadır. Toplumlar gerek kültürel gerek ekonomik gerekse siyasi bazı nedenlerle iletişim halindedir. Bu durumda toplumların birbirlerinin kültürlerinden etkilenmeleri kaçınılmaz bir gerçektir. Kültür içerisinde birçok unsuru barındırmaktadır. Dil aracılığıyla kültür; kuşaktan kuşağa, geçmişten geleceğe, bir ulustan diğer ulusa aktarılmaktadır. Ana dilimiz olan Türkçe de bu dillerden biridir. Türkçenin milattan önceki yıllara kadar uzanan bir geçmişi vardır. Dünyada yaklaşık olarak 250 milyon insan Türkçe konuşmaktadır. Türkçe doğudan batıya, Bosna'dan Çin Seddi'ne, Sibirya'dan Hindistan'a ve Akdeniz kıyılarına kadar uzanan çok geniş bir coğrafyada konuşulan bir dildir. Bugün toplumlar arası iletişimin doğru ve etkin bir biçimde sağlanabilmesi için, dil bilgisel doğruluktan çok kültürel yöne odaklanan ve kültürler arası farklılıklara hoşgörü ile bakabilen yabancı dil konuşucularına ihtiyaç duyulmaktadır (Kızılaslan, 2010, s.81).

Türkçenin yaklaşık 250 milyon insan tarafından konuşulması yabancı dil olarak da ilgi gördüğünün bir kanıtıdır. Türkiye'nin jeopolitik konumu Asya ve Avrupa kıtalarında Türkiye Türkçesinin yabancı dil olarak öğrenilmesine olanak sağlamıştır. Dünyanın dört bir yanından Türkçe öğrenmek için ülkemize gelen birçok insan bulunmaktadır. Öğrenciler farklı hedeflerle Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenmek istemektedir. Türkiye'nin kültürünü ve insanlarını yakından tanımak, eğitim görmek, ticaret yapmak bu hedeflerden bazılarıdır. Son yıllarda Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi oldukça önem kazanmıştır. Türkçe öğrenme isteği her geçen gün artmış ve yabancı dil öğretiminde önemli bir yol alınmıştır. Bu çalışmada yabancı dil öğretiminde yer alması gerektiği düşünülen anlam ilişkilerinden örtmece sözler üzerinde durulmuştur. Toplumun kültürünü yansıtan bu sözlerin öğretimi oldukça önem arz etmektedir.

Örtmece terimini “güzel adlandırma” olarak kullanan Aksan’ın (2003, s.98) tanımı, “Güzel adlandırma, kimi varlıklardan, nesnelere söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan bir değiştirme olayıdır.” şeklindedir. Ana dili konuşucularının sıklıkla başvurduğu örtmece sözler yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde önemli bir yere sahiptir. Bu çalışmada yabancı dil olarak Türkçe öğrencilerinin örtmece sözlere yönelik farkındalığını arttırmak amaçlanmaktadır. Toplumdilbilimde yer alan farklı dil kesitlerine göre örtmecelerin değişebileceği göz önünde bulundurularak bir inceleme ortaya koyulacaktır. Bu çalışmanın sonuçlarının yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde örtmece sözlerin bilinçli bir şekilde öğretilmesi, öğrencilerin dilin farklı toplumsal kullanımlarının farkına varabilmeleri ve konunun içselleştirilmesi açısından yol gösterici olacaktır. Yabancı dil olarak Türkçe öğrencisinin bu sözleri kullanarak o toplumun kültürünü anlayabilmesi ve hangi bağlamlarda neden kullandıklarını anlamlandırabilmesini sağlamak amacıyla bu çalışma gerçekleştirilecektir. Örtmece sözlerin toplumsal boyutta kullanımını ön plana çıkarmak hedeflenmektedir.

1.2. Amaç ve Önem

Kendine özgü dilsel özellikleri olan örtmece kavramı; dil konuşucularının dünyaya bakış açısını, değerlerini, inançlarını, kültürünü aktarma bakımından dil öğretiminde yararlanılabilecek yapıların başında gelir. Örtmeceler, dil öğrencilerinin hedef dile ve kültüre yönelik bakış açılarının şekillenmesinde önemli bir rol oynamaktadır. Bu çalışmanın çıkış noktası, dilin bir kültür ürünü olması sebebiyle kültürel unsurlara göre değişiklik gösteren dilin toplumdilbilimsel kullanımlarından dil öğretiminde yararlanılması gerektiği düşüncesidir. Bu düşünceden hareketle çalışmanın amacı, Avrupa Ortak Çerçeve Programı’nda ve yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitaplarında farklı seviyelerde yer alan kazanımlarda örtmece bilgisi gerektiren ifadelerin tespit edilerek öğrencilerin bu sözlere yönelik farkındalığını arttırmak ve yabancılara Türkçe öğretiminde Türkçedeki örtmece sözlerden yararlanılmasını sağlamaktır.

Toplumdilbilim, dil ve toplum arasındaki ilişkiden yola çıkarak toplumda görülen dil kullanımlarını yaş, cinsiyet, sosyal sınıf, kimlik, sosyal ağ gibi çeşitli toplumsal kesitler bağlamında inceleyen bir alandır. Farklı dilsel kesitlere göre üretim gerçekleşmektedir. Bu üretim sürecinde edinilen bilginin kullanımı iletişim kuran kişilerin toplumsal statüsü, iletişim ortamı, bağlam ve iletişimin gerçekleştiği zaman gibi birtakım şartlara bağlı değişiklik gösterebilmektedir (Günay, 2004, s.243). Dilin kendisini konuşacak bir topluma, toplumun ise

dile ihtiyacı vardır. Toplumsal bir yapı olan dil insan toplulukları arasında iletişimin sağlanmasında öncü bir konumdadır. Bu iki yapının birlikteliği toplumsal hayatın sürdürülebilirliğinin koşuludur. Dilin kullanım boyutunu öne çıkaran toplumdilbilim, dilde oluşmuş heterojen yapının anlamlandırılmasını sağlamakta ve elde ettiği bilgileri birtakım süzgeçlerden geçirerek incelemektedir. Toplumdilbilim aracılığıyla dilin kullanıldığı bağlam dikkate alınarak bu sosyal düzen ifade edilmeye çalışılmaktadır böylece dil sosyal bir oluşumun içine dahil olarak ülke sınırlarını aşmakta ve yaşamın her anında karşımıza çıkmaktadır.

Türkçedeki örtmecelerin, toplum, birey ve dil ilişkisi bağlamında ele alınması ve elde edilen sonuçların dil öğretiminde yararlanılmasının alana fayda sağlaması düşünülmektedir. Kültür taşıyıcısı niteliğindeki örtmeceler, dil öğrencilerinin söz varlığını geliştirmesi, öğrenmekte olduğu dili konuşan halkın kültürünü anlaması, öğrenmesi ve o dilde iletişim kurabilmesi için dil öğretiminde kullanılabilir. Yabancı dil olarak Türkçe öğrenen bireylerin kendilerini ifade ederken sözü edilen kavrama sık sık başvurmaları ve konuşma becerisindeki yeri konunun önemine dikkat çekmektedir. Tıpkı deyimler ve atasözleri gibi kültürün birer parçası olması sebebiyle Türkçedeki örtmece sözlerin de yabancılara Türkçe öğretiminde kullanılma gerekliliği kaçınılmaz bir gerçektir.

1.3. Problem Cümlesi / Alt Problem Cümleleri

Türkçedeki örtmecelerin toplumdilbilimsel özellikleri yabancı dil olarak Türkçe öğretimine nasıl yansıtılabilir?

Araştırmanın alt problem cümlesi ise şu şekildedir:

Türkçedeki örtmecelerin toplumdilbilimsel özelliklerinin ele alınmasının dil öğretimine katkısı nelerdir?

1.4. Tanımlar

Örtmece: 1. Söylenmesi kaba, çirkin veya sakıncalı görülen nesnelerin, kavramların, başka kelimelerle daha uygun ve edepli bir biçimde anlatılması, edebikelam. 2. Kandırma, gizleme.

Çok Dillilik / İki Dillilik: Bir birey veya topluluk tarafından iki ya da daha fazla dilin birlikte kullanılmasıdır. Yapılan araştırmalara göre dünya nüfusunun yarısı en az iki dili konuşabilmektedir. Avrupa’da yaşayan insanların yarıdan fazlası ise ana dillerinin yanında en az bir dili daha konuşabilmektedirler. Vardar’a göre çokdillilik “Bir bireyin ikiden çok dil

bilmesi ya da bir toplumda ikiden çok dil konuşması” dır. Toplumda yer alan grupların farklı dilleri konuşması, bu diller arası etkileşim iki dillilik kavramının oluşumunu sağlar. Bir insanın birinci dilinin yanında ikinci bir dili ona yakın veya benzer bir dil yeterliliği ile kullanabilmesi durumudur. İki dillilik terimi, iki dilli konuşma yeteneğini ifade eder (Yılmaz, 2021, s.12).

Diyalekt(Lehçe): Dil değişkelerin toplamından oluşur ve lehçe de dil değişkelerinden biridir. Bir dilin bölgesel ya da yöresel olarak farklılaşması olayıdır. Herhangi bir bölgede bir dil standart dilden ayrılarak bizlere farklı görünüm sunar. Ağaçsapan, kültürel zenginlik olarak ifade etse de sosyal dil engeli olarak kabul etmektedir. Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğünde Vardar, “ Bir dilin tarihsel, toplumsal, ekinsel nedenlerle zaman ya da uzamda söyleyiş, dilbilgisi ve sözlük açılarından ayrılaşmış biçimi” olarak tanımlanmaktadır. Türk lehçelerine örnek olarak Azerice, Kazakça, Türkmence lehçelerini verebiliriz. Bir toplumda yaşayan bireylerin dil kullanımları tarihsel, bölgesel, siyasal, kültürel ve toplumsal açıdan farklılaşarak o dildeki farklı lehçeleri oluştur diyebiliriz.

Argo, Jargon: Vardar’a göre argo, “Bir toplumdaki genelgeçer dilden ayrı ama ondan türeme olan, belli çevrelerce kullanılan ve herkesçe anlaşılmayan, eğretilmelerin büyük bir yer tuttuğu, kendine özgü sözcük ve deyimlerden oluşan özel dil” şeklinde tanımlanmaktadır. Ülkede ölçünlü dilden farklı olarak kullanılan kendine özgü yapısıyla belirli gruplar tarafından kullanılan dildir diyebiliriz. Küçük bir topluluğun anlaşma aracı olarak kullandığı genellikle kaba olarak adlandırılan kavramdır. Jargon ise aynı meslek grubundaki ve topluluktaki insanların kullandıkları özel dildir. Aynı meslek grubundaki insanların daha kolay anlaşmasını sağlamak amacıyla oluşturulmuştur. İlgi alanı benzer olan kişilerin ortak dil kullanımını yansıtmaktadır. Her dilin içinde çok sayıda jargon bulanabilmektedir. Bazı durumlarda iletişim engeli de yaratabilirler.

Erkek ve Kadın Dili: Toplumda yer alan bireyler birçok unsur ile birbirlerinden ayrılabilirler. Bu unsurlardan en önemli ayrım noktası olarak cinsiyeti kabul edebiliriz. Kadın dili ve erkek dili olarak ayrım gösteren dil kullanımları toplumdilbilimsel bir değişken olarak ele alınmaktadır. Aynı dili konuşmalarına, dilin aynı sözcükleri ve kurallarını kullanmalarına rağmen, kadınların dilleri ile erkeklerin dilleri arasında farklılık bulunmaktadır (Öztürk Dağabakan, 2012, s.87-106). Kadınlara veya erkeklere ait birtakım özelliklerin dil kullanma becerisi arasında ilişki bulunmaktadır. Toplumda kadınlara ve erkeklere yüklenen farklı roller dilin şekillenmesini sağlamıştır. Kadın ve erkek dilinin ayrılığı üzerine ilk çalışma yapan isimlerden birisi dilbilimci Otto Jespersen’dir. Gerçekleştirdiği çalışmasında kadınların kaba ifadeleri dile getirirken daha yumuşak bir söylem tercih ettiklerini söylemiştir. Bunu

yaparken de örtmeceler ile deyimlerden yararlandıklarını vurgulamıştır. Jespersen yaptığı çalışmalar sonucunda sesbilimsel bir farklılığı gözlemlenmemiş olsa da sözcükler açısından kadınların daha az sözcüğe sahip olduklarını dile getirmiştir (Ahrens, 2010, s.4-5, akt. Öztürk Dağabakan, 2012, s.87-106). Kadınların dil kullanımlarının yetersiz olduğunu ifade eden Jespersen, kadınların daha hızlı konuştuğunu da ifade etmiştir. Daha sonraki yıllarda feminist yaklaşımın önem kazanmasıyla birlikte toplumsal cinsiyet üzerine araştırmalar gerçekleştirilmiştir. Kadın dili ve erkek dili üzerinde yoğun bir şekilde durulmuştur.

İdyolekt: Kişinin kendine özgü dil varlığı, kişisel dil kullanımudur. Bireysel dil olarak söz edebiliriz. Lewandowski tarafından “konuşan kişinin dilsel davranış biçimi” olarak tanımlanmaktadır. Ulrich ise idyolekti, “kişinin egemen olduğu kısmı ve bir konuşmacının bireysel özelliklerini yansıtan biçimi” şeklinde tanımlamaktadır (akt. Kırmızı, 2018). Her bireyin dili kullanma becerisi diğerlerinden farklıdır. Aynı ailenin üyelerinin bile dili kullanma yeteneği birbirinden farklılık gösterir. İdyolekt konuşucunun öznel davranış biçimidir. Her konuşucunun kendine özgüdür, farklıdır, bireyin hakim olduğu kısımdır. Kişilerin düşüncelerini aktarı şekillerinin kişisel özelliklerine ve mizaca göre değişebileceği unutulmamalıdır. İdyolekt, sosyolekt ve diyalekten bağımsız değildir, bir kişinin idyolekti diğer iki kavram ile ilgili dil özelliklerini içermesi bakımından kapsayıcıdır. Birey zaman içinde yeni ifade ediş tarzları, farklı dil kullanımları, yeni kalıplar ve tercihler edinebildiği için idyolektler zaman içerisinde değişim gösterebilmektedirler.

Sosyolekt: Toplumda yaşanan olayların etkisiyle ortaya çıkan dil değişkelerinden söz etmek mümkündür. Bu değişkelerden toplumsal grupların kullandığı grup dili de diyebileceğimiz toplumsal değişke kavramı karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal dil kullanımı olan sosyolekt, sınırları tamamen belirlenemeyen bir değişkedir. Toplumda bulunan gruplar birbirleriyle etkileşim halindedir. Bir toplumsal grupta yer alan birey başka bir grubunda içinde bulunabilmektedir. Yani sosyolektin de kendi içinde sayıları net olmayan türleri olduğu gerçeği de unutulmamalıdır. Reichman’a göre ise sosyolekte dahil toplumsal gruplar şunlardır: toplumsal katmanlar, mezhep grupları, cinsiyet grupları, yaş grupları, söz konusu olabilecek tüm çıkar grupları, aile-akraba ve dost grupları, eğitim grupları, meslek grupları, politik gruplar. Toplumsal katmanlardan en önemlisi ise, köylü temel katmanı, orta kentsoylu katmanı ve kültürlü yüksek kentsoylu katmanıdır.

BÖLÜM II

2. KURAMSAL ÇERÇEVE / KAVRAMSAL ÇERÇEVE / İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Dil, insanları insan yapan niteliklerin en başında yer alır ve insanın duygularını, düşüncelerini, isteklerini açıklamasını sağlar. Bir toplumun kültürü, yaşayışı, gelenek ve görenekleri, yaşam felsefeleri, inançları ait olduğu toplumun diline yansır. İnsanlar da sahip olduğu bu dil sayesinde birbirleriyle ve başka milletlerden bireyler ile iletişim kurarlar. Dil olmadan insanların iletişim kurması neredeyse imkansızdır. İnsanlar iletişim kurarken iletişimlerinin daha sağlıklı gerçekleşmesi için uygun görülmeyen bazı ifade, nesne, olgu ve durumların yerine başka kavramlar kullanırlar. Bu durum var olan kültürlerin ve dillerin tümünde gerçekleşmektedir. Kullanılmaktan kaçınılan kavramların yerine bağlama uygun farklı dilsel ve dil dışı kavramlara yer verilir. Örtmecelerde bu kaçınmanın örneklerinden biridir. Örtmece kavramının eksiksiz açıklanabilmesi için kavramın tanımına geçmeden önce örtmece-tabu ilişkisine değinilecek ve sonrasında örtmece kavramı açıklanacaktır. Örtmece sözlerin oluşum yollarından bahsedildikten sonra diğer bir konumuz olan toplumdilbilim konusuna değinilecektir. Toplumdilbilimin tarihsel gelişimi ve kuramları hakkında da bilgiler sunulacaktır. Son olarak dil öğretimi ve toplumdilbilim ve yabancı dil öğretimi üzerinde durulacaktır.

2.1. Örtmece-Tabu İlişkisi

Örtmeceler, bir dildeki sözvarlığının önemli yapı taşlarından birisidir. Örtmece kavramının oluşmasına zemin hazırlayan tabular geçmişten günümüze örtmece sözlerin anlaşılır kılınmasını sağlamıştır. Örtmece bir anlam değişikliği olayıdır. Bu anlam olayının gerçekleşmesinin temelinde de tabu vardır. Freud, tabu kavramını “olağanüstü kutsal, aynı zamanda da tehlikeli, kirli ve gizemli olan her şey” olarak açıklamaktadır. Tabu Türkçede “Kutsal sayılan bazı insanlara, hayvanlara, nesnelere dokunulmasını, kullanılmasını yasaklayan, aksi yapıldığında zararı dokunulacağı düşünülen dini inanç; yasaklanarak korunan nesne, kelime, davranış” olarak tanımlanır (Türkçe Sözlük 2005, s.1549).

2.2. Örtmece

Örtmeceler Türk dilinin sözvarlığı ve Türk kültürünün çok yönlü gelişim gösteren unsurları arasında yer alır. Dilin gelişmesi doğru kullanılmasıyla paralellik gösterir. Dil, söylenemeyecek bazı şeyleri farklı biçimlerde ifade etmemize olanak sağlar. Kendini ifade

etme gereksinimi duyan insan karşılaştığı olaylar ve durumlar karşısında farklı adlandırmalar yapar. Bu adlandırmalar o toplumun kültürünü, gelenek ve göreneklerini, inanç sistemini ve birçok değişkeni yansıtır. Ait olduğu toplumun düşünme ve algılama biçiminden izler taşır.

Kendine özgü dilsel özellikleri olan örtmece kavramı Türkçede; iyi adlandırma, güzel adlandırma, edeb-i kelim, asalet, hüsnü tabir, güzelleme, mümtaziyet, değinmece, ad aktarımları, örtmeceli değinmece, daha mülayim tabir, kabullenilebilir sözcük veya sözler gibi adlandırmalar ile karşımıza çıkmaktadır.

Aksan (2003, s.98), güzel adlandırma ve iyi adlandırma olarak nitelendirdiği örtmece kavramını için şu tanımlı yapmıştır: “Güzel adlandırma, kimi varlıklardan, nesnelere söz edildiğinde doğacak korku, ürkme, iğrenme gibi duyguların, kötü izlenim ve çağrışımların önlenmesi amacıyla yönelen ve dünyanın her dilinde rastlanan bir değiştirme olayıdır.”.

Üstüner’in (2009, s.167) yaptığı açıklama ise konunun genel hatlarını bize sunması açısından önemlidir. Örtmece kavramını, “Bilindiği gibi, anlamı ve çağrışımı sevilmeyen, korkulan, iğrenilen; toplum tarafından üzücü, kırıcı, çirkin ve kaba sayılan, uğursuz kabul edilen varlık ve kavramları karşılayan kelimeler yerine, bu kötü çağrışımları engelleyecek başka kelimelerin kullanılmasına güzel adlandırma veya örtmece söz adı verilir. Toplumun ahlaki, dini, ve örfi değerlerine aykırı olduğu için söylenildiğinde korku, ürkme ve iğrenme gibi kötü izlenimler uyandıran ve bu sebeplerle söylenmesi uygun görülmeyen varlık, kavram ve davranışlar, dildeki yaygın karşılıkları yerine, doğabilecek kötü izlenimleri engelleyen, hoş karşılanabilen aynı anlam yüklenmiş başka kelime veya sözlerle anlatılarak bu kötü etki en aza indirilmeye çalışılır.” şeklinde açıklamıştır. Bu tanımda, toplumun değerlerine uygun düşmeyen ve kötü izlenim bırakan sözlerin bir nevi iyileştirilerek kötü etkinin giderilmeye çalışıldığı vurgulanmıştır.

Bu düşünceler ile aynı doğrultuda tanım geliştiren Erol’un (2002, s.35) tanımı ise şöyledir: “Yasaklanmış bir şeyi ifade eden tabu, örtmecenin doğmasına neden olmaktadır. Örtmece, nesnenin veya olgunun adını doğrudan söylemek kaba veya ayıp olduğunda, onun yumuşak ve nazik sözlerle değiştirerek kullanılmaktadır. Bir başka deyişle örtmece, şekli değişmiş tabu veya doğrudan söylenmesi yasak olan anlamın görüntüsüdür. Tabu sadece yasağı değil, kutsal bir şeyin de söylenmemesi olarak değerlendirilebilir.”. Bu tanımda, bir nesneyi, olayı veya durumu söylemeden onun yerine söylenecek sözcüklerin ortaya çıkarılması sonucunda oluşan örtmece kavramı üzerinde durulmaktadır. Örtmecelere değişime uğrayan tabu gözüyle bakılması tabunun örtmece üzerindeki izlerini göstermektedir. Örtmece doğrudan söylenmeyen sözlerin anlamının ortaya çıkardığı algının değiştirilmesi olayıdır.

Çelik'e (2011, s.9) göre örtmece, "Olumsuz anlamlı bir kelimeyi karşılamak için kullanılan örtmece tabirler; bir eksikliği gidermek, ifade tarzını hafifleterek daha olumlu bir şekilde söylenmesini sağlar. Kişilerin konuşurken utanacakları, tiksinti duygusunu tetikleyecek, günah olan, üzüntü duyacakları, fiziki ya da ruhi yapıdan kaynaklanan olumsuzlukları örtmek, bireyler arasındaki iletişimin en üst seviyede gerçekleşmesi amacıyla kullanılan kelimelerdir." şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımdan anlaşılacağı üzere, örtmece sözlerin olumsuz bir kelimeyi karşılamak için kullanıldığı aktarılmıştır. Kelime üzerine yüklenen olumsuzluk aslında kelimenin değil de olayın ve varlığının olumsuz karşılanması durumudur. Bireyler arasında iletişimin en iyi şekilde gerçekleşmesi için bu tür olumsuzluklarının örtülerek hafifletilmiş şeklinin tercih edilmesi gerekmektedir.

Howard'a (1985, s.101) göre, örtmece, uygunsuz, sert, patavatsız ifadelerin daha müphem, yumuşak ve dolambaçlı olanlarıyla değiştirilmesi olayıdır.

Fromkin ve Rodman'ın (1993, s.304) tanımında örtmece, korku veren ve hoş olmayan konulardan kaçınmak için kullanılan veya tabu sayılan kelimelerin yerine kullanılan kelime veya kelime gruplarıdır.

Oxford İngilizce-Türkçe Sözlükte (1990, s.572) euphemism(örtmece)'in tanımı: "Edebi kelimeler, söylenmesi kaba, çirkin ya da sakıncalı görülen nesnelere, kavramların, başka sözlerle daha uygun biçimde anlatılmasıdır."

Örtmece, utandırıcı veya zor durumda bırakıcı olacağı düşünülen ifadelerin yerine kullanılan zararsız ifade diye de adlandırılır (Abrams, 1993, s.60).

Örtmece kavramını sakıncalı görülen ve kullanılmak istenmeyen kelimeler yerine o kelimenin başka kullanımını tercih etmek şeklinde adlandırabiliriz. Örtmeceler var olan bir kavramı iyi ya da güzel ifade etmekten çok olanı "değişik bir biçimde anlatma" olarak düşünülebilmektedir. Geçmişten günümüze belli başlı bazı kelimelerin kullanılmaması rastlanılan bir durumdur. Gerek bazı sözcüklerin yasaklanması gerekse kullanılmasının tercih edilmemesi sebebiyle bazı kelimeler o toplum tarafından dile getirilmemiştir. Bu durumda dil sayesinde o kelimelerin yerine başka şekilde ifade edilen kelimelerin kullanılması toplumlar arasında uzlaşılabilir durumlardandır. Bazı kelimelerin dile getirilmesinin uygun görülmediği ya da inançlar çerçevesinde gelişen bir görüş ile o sözleri kullanan kişilerin lanete uğrayacağı düşüncesi ilk kısımda bahsettiğimiz tabu kelimesi ile alakalıdır. Ama günah olduğu için değil de kelimelerin farklı şekillerde ifade edilmesi olayı karşımıza örtmece sözleri çıkarmaktadır. Bu durumda tabu ve örtmece sözlerin temelinde yatan nedenler dilin sistemine yansımaktadır. Dini inançlar, gelenek ve görenekler, ahlaki değerler vb. birçok durum bu

nedenlerin bazılarıdır. Bunların dile yansımaları, dilde kendine yer edinmesi sırasında dilin yapısı etkilenir ve bu olağan bir durumdur.

Türkçenin sözcükleri üzerinde önemli bir yer tutan tabu ve örtmece sözler anlam alanlarının gelişmesini sağlamıştır. Dil dışı ve dil içi unsurlar sayesinde dilin başkalaşması sağlanmıştır. Bu başkalaşma toplumsal boyutta da değişimlere yol açmıştır. Örtmeceler dil ile ilgili birçok izleri bize sunmaktadır. Dilin yapısındaki değişimler ve tabu ile olan ilişkisi, toplumun kültürüyle birlikte birçok unsurun aydınlatılmasını sağlamıştır. Bir nevi örtmece sözleri doğuran nedenler kendi dilinde iletişimi sağlayan topluluktur. Toplum hayatının her anında açıkça ifade edildiğinde karşısındaki kişi üzerinde olumsuz etkiler oluşturacağı kaygısıyla bazı çirkin, olumsuz, kaba ifadelerin iyileştirilmesi ve algıyı değiştirmeye yönelik bu hareket her alanda rastlanılan bir durumdur. Bu durum insanlar arasında iletişimin sağlıklı gerçekleşmesini sağlayan bir unsur olarak düşünülebilir.

2.3. Örtmece Sözlerin Oluşum Yolları

Bu bölümde Türkçedeki örtmece sözlerin oluşma biçimleri ve bu sözlerle ilgili olarak kullanılan kelime ve kelime öbeklerinin yapısal bir şemasını okuyucuya sunmak amaçlanmaktadır.

Örtmece ile ilgili yapılan çalışmalarda, anlam olayının ortaya çıkmasının altında tabunun yer aldığı görülmektedir. Bir kavram dilde ne kadar çok kullanılıyorsa o kavramla ilgili oluşturulan sözcük sayısı o kadar artmaktadır. Bu artışı örtmece sözlerde de görmek mümkündür. Örneğin Türkçede adı söylendiğinde doğacak tikslenme duygusunu gidermek için “tuvalet” kelimesi yerine kullanılan örtmece sözlerden bazıları; aç çardak, apdesthane, ayakyolu, gez (‘gezinti’, ‘gezme’), güllük, kabine, kademhane kenef, küllük, helâ, hacet yeri, lavabo, memişhane, oturak, taşra, wc ve yüznumaradır (Güngör, 2006, s.45).

Örtmece sözler oluşturulurken sıklıkla tercih edilen bir yol olarak argodan da söz etmek gerekir. Argonun temel konularında yer alan kavramlarda örtmeceli kullanımlara başvurulması oluşturulma yolunda argolardan yararlandığını bize göstermektedir.

Örtmece sözlerin oluşum yolları kültürler arasında değişim göstermektedir fakat farklı toplumlar üzerinde yapılan çalışmalarda benzer yönler de mevcuttur. Türkçedeki örtmece sözlerin yapısal bir şemasını sunabilmek için bu çalışmalardan da söz etmek gerekir.

Warren, örtmece sözlerin oluşum yollarını ayrıntılı bir şekilde incelemiştir. Örtmeceleri “şekle dayanan örtmeceler”, “anlama dayanan örtmeceler” ve “ödünclemeler” olmak üzere üç ana başlıkta ele almış ve bunları da “birleştirme, türetme, akronim, yansıma sesler, ters argo, kafiyeli argo, sesbirimsel değiştirme, kısaltma, silme, ayrıntıları öne çıkarma,

ima etme, benzetme, metonim(kinaye), zıt anlam veya ironi, olduğundan küçük gösterme, abartma, özel adlar verme, coğrafi sıfatlar verme” şeklinde alt başlıklar halinde incelemiştir (Linfoot-Ham, 2005 akt. Demirci, 2008, s.30).

Rusçadaki örtmece sözler üzerine çalışan Moskvin’in yaptığı sınıflandırmada “düz değişmece, eğretileme, kapsamlayış, adılaştırma (adı zamirle değiştirme), ses bakımından yakın bir sözcükle değiştirme, kısaltma, yazı diline ait sözcük ve ifadelerin kullanılması, yabancı sözcüklerin kullanımı, sözcüğün yerine onun ait olduğu tür kavramının kullanımı, dolaylama, antonomaziya (adın nesnenin herhangi belirleyici bir özelliğini belirten bir tanımla değiştirilmesi), doğrudan adlandırma yerine mecazi bir başka adın kullanılması, meyozis (söz konusu eylem, özellik ve durumların yoğunluğunu olduğundan küçük gösterme), eksilti/elipsis (geçişli fiillerin nesnesiz kullanımı)” olmak üzere 14 başlık yer almaktadır (Uluođlu, 2012, s.85).

Örtmecenin oluşum koşulları üzerine bir diğer değerlendirme Moskvin tarafından yapılmıştır. Örtmecelerin oluşurken altı koşul üzerinde şekillendiğini açıklamıştır:

1. Korkutucu nesnelere isimlerini deęiştirmelidir.
2. Nesnelere iğrenmeye sebep olan, hoş karşılanmayan çeşitli türden isimleri değiştirmelidir.
3. Sakıncalı olarak düşünölen kavramları değiştirmelidir. (Ev örtmeceleri)
4. Etrafindakileri şaşırtma korkusundan doğrudan isimleri değiştirmelidir. (Görgü kurallarına ilişkin örtmeceler)
5. Belirli bir şeyin asıl özünü maskeleymelidir.
6. Prestijli sayılmayan meslek ya da kuruluşları belirtmelidir (Vavilova, 2003, s.41).

Üstüner (2009, s.173), Ahmedov’un (1995) “Türki Dillerindeki Tabu men Evfemizmler” adlı çalışmasında örtmece yapım yollarının “evfemistik metaforlar, evfemistik mecaz-ı mürseller, ironi, evfemistik eğretileme, sözcük gruplarından oluşan evfemizmler, zamirlerden oluşan evfemizmler, evfemizm oluşturan başka tesirler, deformasyon, üç nokta, alıntı kelimeler, elipsler (kelimenin hecelerinin yerine noktalar), saygı ifadesinden doğan evfemizmler” olmak üzere 12 başlık altında toplandığını savlamaktadır.

Türkçedeki örtmece sözlerin şemasını yukarıdaki çalışmalar ışığında Türkçeye özgü bir biçimde Çiftöđlu Çabuk (2015, s.140) oluşturmuştur. Örtmece sözlerin oluşum yollarını “şekle dayanan örtmeceler, anlama dayanan örtmeceler ve ödünçlemeler” olmak üzere 3 ana başlıkta toplamıştır. Şekle dayanan örtmeceleri “kelime yapımı, ses değişiklikleri ve kelime grupları” şeklinde 3 başlık olarak sınıflandırmıştır. Bu alt başlıklar kendi içinde sınıflanarak

birçok maddeye ayrılmıştır. Kelime yapımında yer alan başlıklar; birleşik sözcük , türemiş isim, kısma ad yani akronim, kısaltma, yansıma sözcük yani ses taklidi, çocuk dili. Ses değişikliklerinde yer alan başlıklar; ses türemesi (ön türeme, iç türeme, son türeme), hece düşmesi, eksiltme, ses ikizleşmesi yani ünsüz ikizleşmesi. Kelime gruplarında yer alan başlıklar ise şunlardır: Beddua (ilenç, kargış), dua (alkış) , deyim, ikileme. Bu kısımda ele alınan başlıklar “şekle dayanan örtmeceler” adlı ana başlığın altında yer alt başlıkların sınıflandırılmasıdır. Anlama dayanan örtmeceler ise şu şekilde sınıflandırılmıştır: Tür adı kullan, ima etme, benzetme (teşbih), ironi (gülümseme), abartma(olduğundan küçük az gösterme, olduğundan büyük gösterme), ad aktarması (mecaz-ı mürsel, metonim), deyim aktarması (iğretileme, metafor), özel adların genelleştirilmesi, anlam değişmesi, yerileştirme. Son ana başlığımız olan “alıntı söz, ödünçleme, ödünç kelime” adlı başlıktır. Bu başlık “isim halindeki alıntı kelimeler ve Türkçe yardımcı eylemle oluşturulan alıntı kelimeler” şeklinde iki boyutta ele alınmıştır.

Bir kültür topluluğu için kaba görülen yapılar bir başka kültür için anlam kazanabilir ve bireyler tarafından kullanılabilir. Örtmece sözlerin oluşum yolları da kültürden kültüre farklılık gösterebilir. Her kültürdeki belirleyiciler de ön plana çıkan oluşumlar da doğal olarak değişimler gözlenebilir. Örtmece kavramı sayesinde kelimelerin algılarının olumlu yönde değiştirilmesi, kötü algının silinmesi ve söylenmek istenenin güzel bir şekilde söylenmesi sağlanmaktadır. Açık bir şekilde ifade edildiğinde karşı tarafta olumsuz etki yaratan sözcüğün değiştirilmesi ve olumlu bir algı yaratma çabası görüldüğü gibi, karşı tarafta olumsuz etki yaratan sözcüğün olumsuzluk derecesinin artırılması gibi durumlarda söz konusudur. Bu konuda bu duruma güzel adlandırma tabirini kullanmak yeterli olmamaktadır.

2.4. Toplumdilbilim

Toplumdilbilimin başlangıcını, insan topluluklarını inceleyen bilim alanlarının çalışmaları oluşturmuş daha sonra alan, gelişim göstererek daha geniş bir çalışma alanı yaratarak farklı bir bilim dalına dönüşmüştür (Öztürk Dağabakan, 2019, s.11). İnsan, dil aracılığıyla diğer insanlar ve toplumlar ile ilişki kurar. Bu ilişki giderek artar ve toplumlararası bir rol üstlenir. Bütün bu bileşenlerin bir araya gelmesiyle ortak bilgi alanı oluşturulur. Ortak olarak oluşturulan bu bilgi alanı geçmişten günümüze, nesilden nesle dil yoluyla aktararak gelişir, değişir ve saklanarak korunur. Dil, insanlık için vazgeçilemez bir koşuldur. Dili kullanan insanlar kavramlar üretir, kodlar ve bilgi birikimine sahip olur. Yine dil aracılığıyla aktarım gerçekleşir ve dil hem insanlar arası hem de toplumlararası bir rol üstlenir. İnsan, dili kullanarak kendi iç dünyasını dışarıya yansıtır ve özgürleşir. İnsan, sosyal bir varlıktır ve

sosyalleşmeye mecburdur. Dil toplum içinde insanın dirik bir yapıda kalmasını sağlar. Aynı zamanda dil de gelişir ve birçok değişime uğrar. Bu bağlamda sosyal bir varlık olan insan diğer insanlar ile etkileşime girerek dil yetisini geliştirir. Toplum dilbilimi tanımlamaya geçmeden önce kavramı daha iyi anlayabilmek adına dil ile ilgili literatürdeki tanımlara değinmek daha faydalı olacaktır.

Bumann (1997, s.509), dili dar anlamda, “insanın özel ayrıcalığını, sahipliğini yapan bir şey” olarak geniş anlamda ise “kuramsal, duyusal ve dizgesel (bilgisel, duygusal ve buyruksal) içeriklerin anlamlı işaretlerle ifade edildiği ve haber verildiği bir araç” olarak tanımlamıştır. Dilin insana ait olduğunu ve insanı insan yapan unsurların başında geldiğini söylemek doğru olacaktır. Dil, insanın bir ‘ben’ olarak ayrıcalığını sağlayan ve bu benliğin ifade edilmesine yardımcı olan bir sistemdir. İnsan, dil ile var olmaktadır. Bu var oluş insanın benliğinin yansımasıdır. İnsan, dil ile kendi varlık alanını oluşturarak bir kimliğe sahip olur. Çünkü dil insanın ayrılmaz bir parçasıdır.

Yazoğlu (2002, s.25) ise dili, “herhangi bir zihin faaliyetinin açığına vurulmasına, dolayısıyla bir zihinden diğer zihne aktarılmasına yarayan işaretler sistemi” olarak tanımlamıştır. Dil, insanın kişisel deneyimlerinin ve zihinsel faaliyetlerinin işlevsel hale gelmesine yardımcı olur ve bunların zihinden zihne birtakım belirtiler aracılığıyla iletilmesini sağlar.

Aksan (2020, s.11-13) dil kavramından düşünce, duygu ve isteklerin, bir toplumda ses ve anlam yönünden ortak olan öğeler ve kurallardan yararlanarak başkalarına aktarılmasını sağlayan çok yönlü, çok gelişmiş bir dizge olarak söz etmektedir.

Vardar’ın (2007, s. 61) Açıklamalı Dilbilimleri Sözlüğü’ ne göre dil, “ belli bir insan topluluğuna özgü, çift eklemli sesli göstergeler dizgesi” olarak tanımlanmıştır. Burada açıklanması gereken kavram çift eklemlilik kavramıdır. Çift eklemlilik, dilin iki türlü çözümleme sonucu elde edilen, iki aşamalı bir seçim eylemiyle gerçekleşen sözceleri oluşturma düzeneğidir Dilin çift eklemliliğini oluşturan biçim ve anlam kavramlarıdır. Bu kavramlar Martinet (1980, s.13 akt. Vardar) tarafından ortaya atılmıştır. Birinci eklemlilik anlamlı birimlerin yan yana gelmesiyle oluşmuştur. İkinci eklemlilik ise sesbirimlere ayrılmasıdır.

Bu tanımlara ek olarak dil ile ilgili en çok tercih edilen tanımların başında gelen Ergin’in tanımından da bahsetmek faydalı olacaktır. Ergin (2009, s.3) ise dili şu şekilde tanımlamaktadır: “ İnsanlar arasında anlaşmayı sağlayan tabii vasıta, kendi kanunları içinde yaşayan ve gelişen canlı bir varlık; milleti birleştiren, koruyan ve onun ortak malı olan sosyal bir müessese; seslerden örülmüş muazzam bir yapı; temeli bilinmeyen zamanlarda atılmış bir

gizli antlaşmalar ve sözleşmeler sistemidir”. Bu tanımdan da anlaşılacağı üzere dil, geçmişten günümüze gelişerek insanlar arasındaki iletişimi sağlayan bir araçtır. Dil için zaman içinde değişim gösteren ve insanların duygularını, düşüncelerini ifade etmelerine yarayan bir sistemdir demek doğru olacaktır.

Yukarıdaki tanımlardan da anlaşılacağı üzere dil, ortak bir iletişim aracıdır. İnsanların birbirleri ile anlaşmalarını sağlayan bu dirik yapı toplumsal bir olguyu ifade etmektedir böylece dil toplumsal bir görev olarak ortak etkileşimi sağlamaktadır. İnsanın duygularının ve düşüncelerinin açığa çıkmasına olanak sağlamaktadır. İnsanoğlunun yaşamını sürdürmesini sağlayan bu yapı, insanı diğer canlılardan ayırmaktadır. Aksan (2020, s.13), toplumdilbilimci gözüyle bakılınca dili, yine en başta anılması gereken bir kurum olarak nitelendirmektedir. İnsanların dil olmadan bir toplumu oluşturmalarının mümkün olmadığından bahsetmektedir. Dil sayesinde toplumun yaşam felsefesi kuşaktan kuşağa aktarılacak bizlere önemli izler sunmaktadır. Kısacası dilin toplumla olan bu bağları, onun bir toplumsal kurum olarak nitelendirilmesini sağlamaktadır (Aksan, 2020, 64). Dilin tanımını yaptıktan sonra bu ilişkinin bir diğer halkası olan toplumdilbilim kavramının tanımlaması yapılacaktır. Toplumdilbilimin inceleme alanının geniş olmasından dolayı tanımlaması biraz güç olsa da belirli bir sınır çizilerek alanyazındaki tanımların üzerinde durulacaktır.

Toplumdilbilim, toplum ve dil arasındaki ilişkiyi inceleyen, bu ilişkiyi açıklamaya ve anlamlandırmaya çalışan bir dilbilimi alanıdır. Henüz yeni gelişme gösteren toplumdilbiliminin inceleme alanını insanların konuşma şekli, dilin nasıl kullanıldığı, dilin kullanıldığı bağlam, toplumun dil üzerindeki etkisi (dil toplum üzerindeki etkisi), dil kullanımlarının sınıf, cinsiyet, yaş gibi özellikler ile ilişkisi, çok dillilik, tek dillilik, dilsel çeşitlilik, dil canlandırımı ve dil değişimleri gibi alanlar oluşturur. Toplumda kim nasıl konuşuyor, hangi dili kullanıyor, neden bu şekilde konuşuyor gibi sorulara cevap aramak toplumdilbilimin ilgi çalışma konularını/çalışma alanlarını oluşturmaktadır (Öztürk Dağabakan, 2019, s.11).

Vardar’a (2007, s.196) göre toplumdilbilim, “ Dil olgularıyla toplumsal olgular arasındaki ilişkileri, bunların birbirini etkilemesini, birbirinin değişkeni olarak ortaya çıkmasını, bir başka deyişle, bu iki tür olgu arasındaki eşdeğişirliği inceleyen karma dal” şeklinde tanımlanmaktadır. Buradaki anahtar kavram eşdeğişirlik kavramıdır. Eşdeğişirlik, toplumsal olgular ile dilsel verilerin birbirine koşut olarak değişmesini anlatmaktadır. Kısacası toplum ve dilin birbirini değiştirip dönüştüren ve birbirini tamamlayan yapısını ifade etmektedir. Bunlara ek olarak toplumların değişen özellikleri, farklı yapıları gereği

toplumdilbilim çalışmaları da her toplumda farklı alanlarda yoğunlaşmakta böylece toplumdilbilim kavramı dilbilimciler tarafından farklı bakış açılarıyla yorumlanmaktadır.

Toplumdilbilim karma bir dilbilim alanıdır. Dil ve toplum kavramının birlikteliği, bu iki kavramın farklı disiplinlerde açıklanmasına ve ele alınmasına olanak sağlamıştır. Bu iki kavramın birbiri ile ilişki içinde olması farklı disiplinlerde incelenmiş ve kendine yer edinmiştir. Toplumdilbilim, sosyoloji, antropoloji, etnografi, budunbilim gibi diğer disiplinlerle etkileşim içindedir. Vardar (2002, s.196), kimi durumlarda bu dalın sınırlarının budunbilim ile karıştığını belirtmektedir. Öztürk Dağabakan'a (2019, s.17) göre toplumdilbilim, dil ve sosyal yapılar arasındaki karşılıklı ilişkileri ele alan, dilbilim ile sosyolojinin kesiştiği bilimsel bir disiplindir.

2.5. Toplumdilbilimin Tarihsel Gelişimi

Günümüzde popüler hale gelen ve kendine özgü çalışma alanı oluşturan toplumdilbilim bir anda gelişme göstermemiştir. 20. Yüzyılın ortalarında dilbilimin bağımsız bir alanı olarak ortaya çıkmıştır. Karma bir disiplin alanı olan toplumdilbilimin temelini dil atlasları oluşturmuştur diyebiliriz. Toplumdilbilimin öncü çalışmaları olarak kabul edilen dil atlasları 1902'den itibaren ortaya çıkmaya başlamıştır. Bernstein ve Labov'un çalışmaları toplumdilbilim için bir dönüm noktası olmuş ve alanda yapılacak olan diğer çalışmalara ivme kazandırmıştır. 1965-1970 yıllarında dilbilimin bağımsız bir alanı olarak ortaya çıktığı kabul görmektedir (Öztürk Dağabakan, 2019, s.39-40). Toronto'daki Uluslararası Sosyoloji Kongresi'nde "Toplumdilbilim" adıyla bir sekiyon düzenlendiği vurgulanmaktadır (Wildgen, 2010, s.40 akt. Öztürk Dağabakan). İmer'in (1980) aktardığına göre "Sociolinguistic" in yeni bir terim olduğu ilk olarak 1952 yılında H. C. Currie'nin bir çalışmasında yer aldığını belirtmektedir. Toplumdilbilim kavramının ilk kullanıldığı yer ise 1949 yılında Eugene Nida tarafından kaleme alınan Morfoloji kitabının ikinci baskısıdır. Ancak bir disiplin adı olarak 'toplumsal dilbilim' terimi ilk defa 1939 yılında T. C. Hudson'ın "Sosyolinguistic in India" makalesinde zikredilmiştir (Demirci, 2005, s.80). Bernstein'in eksiklik kuramı ve Labov'un ayrılık kuramı toplumdilbilimin ilk kuramsal çalışmaları olarak kabul edilir. Daha önce Amerikalı dilbilimci Sapir ve onun öğrencisi Whorf'un hazırlamış olduğu Sapir-Whorf hipotezi toplumdilbilim çalışmalarının başlatıcılarından kabul edilmektedir. Bernstein'in eksiklik kuramı üzerine Robinson, Hawkins, Oevermann gibi birçok bilim adamı çalışmalar yapmış ve bu kuram giderek önem kazanmaya başlamıştır. Eksiklik kuramına gelen eleştiriler ile de başlatıcısı Labov olmak üzere Klein, Stewart, Bailey gibi bilim adamlarının katkıları ile ayrılık kuramı ortaya çıkmıştır.

Toplumdilbilimin tarihsel olarak incelenmesinde dilbilimciler çoğunlukla dönemlere ayırarak evreler oluşturmuşlardır. Bu evreler aşağıdaki gibi sınıflandırılmıştır (Dittmar, s.702, akt. Öztürk Dağabakan, 2019) :

1. Zamanın ruhunda yeni bir konsept ortaya çıkıyor: ellili yılların başlangıcı
2. Wilhelminian dönemi (kalkınma ve kurumsallaşma): altmışlı yıllar
3. İdeolojik yön ve yönelim anlaşmazlıkları: yetmişli yıllar
4. Makro ve mikro toplumdilbilimsel etkinliklerin 1980'lerde pekiştirilmesi (prestijli araştırma yönlerinin geliştirilmesi, farklı bilgi alanlarının parçalanması ve detaylandırılması)
5. Çelişkili eğilimler: doksanlı yıllar (ideolojik başlangıçlara bağlanan farklılıklar; genel profilin çözülmesi; söylem analizi ve sosyo-eleştirel söylem analizinin çarpıcı biçimde ortaya çıkması; iki dilliliğin toplumdilbilimsel değişkenleri)

Alanyazında var olan toplumdilbilim çalışmaları bu alanın ayrı bir disiplin olarak kendi kuram ve yöntemleriyle ortaya çıkmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Dillerdeki ağız çalışmaları; antropoloji kökenli Boas, Sapir gibi dilbilimcilerin dili toplumdilbilim açısından ele alması, dil kullanımları ile diğer faktörler arasındaki ilişkilerin araştırılması, Kuzey Amerika'da yaşayan halkın konuştuğu dil ile standart dil üzerine çalışmaların yapılması ve budunbilim alanındaki gelişmeler toplumdilbilimin önemini arttırmıştır. Tüm bu yoğun araştırmalar sonucunda toplumdilbilim 1960'lı yılların ortalarından günümüze kadar kendine ait bir yer edinmiş ve popülerliğini devam ettirmeyi başarmıştır.

2.6. Toplumdilbilim Kuramları

Toplumdilbilim alanında temel kuramlar bulunmaktadır. Çalışmanın bu kısmında eksiklik kuramı, ayrılık kuramı hakkında bilgiler sunulacaktır.

2.6.1. Eksiklik Kuramı (Deficit Theory)

Toplumdilbilim alanında iki önemli kuramdan bahsedilir. Bunlardan ilki eksiklik kuramıdır. İngiliz sosyolog ve dilbilimci Basil Bernstein tarafından geliştirilmiştir. Bu kuramın en önemli temsilcisi olduğu için bu kuram Bernstein ile ilişkilendirilmektedir. Bernstein'in 1958 yılında yayımladığı makalede ortaya atılan bu kuram toplumdilbilim çalışmalarına yeni bir hız kazandırmıştır. Bernstein, toplumda yer alan farklı katmanlar ve bu katmanların dil kullanımı arasındaki ilişkilerden yola çıkmaktadır. Alt katmanda yaşayış gösteren üyelerin dil kullanımlarının orta katmandakilerden farklı olduğunu savunur. Buradan

yola çıkarak iki toplumsal grubun dil kullanımlarındaki farklılığın sebebini eksiklik olarak ifade eder. Eksiklik, orta katmanda yer alan konuşucular ile aynı toplumsal başarıya sahip olmak için alt katmanda yer alan konuşuculara eksik olan dilsel nitelikler şeklinde açıklanmaktadır (İmer, 1980, s.21). Alt katman olarak adlandırılan grubun sınırlı, yetersiz ve eksik dil kullanıma sahip olduğunu söyler. Yine Bernstein 1959'da yayımladığı makalede halk dili ile kurallı dil arasındaki ayrılıklardan bahsetmiştir. Halk dilini kullanan grubu alt katman, kurallı, resmi dili kullanan grubu ise orta katman şeklinde ifade etmiştir. Orta katmandaki konuşucuların dil kullanımının daha zengin olduğunu belirtmiştir. Halk dili ve kurallı dilin özellikleri aşağıda sıralanmıştır (<https://acikders.ankara.edu.tr>):

a. Halk dili

- Halk dili konuşucularında kekeleme, dil sürçmesi, duraklama vb. görülebilir.
- Daha çok basit cümle yapısını kullanma eğilimindedirler.
- Mantıksal olarak vurgu ve güçlendirme kaba bir şekilde yapılmaktadır.
- Halk dili konuşucuları sınırlayıcı bir söz varlığına sahiptirler.
- Betimleyici anlatım kullanılır ve daha alt seviyede genellemeler yapılmaktadır.
- Jest ve mimikler, ses tonu geleneksel olarak kullanılmaktadır.
- Dil bireysel yeterliliği gösterebilecek nitelikte kullanılmaz.
- Sebep-sonuç ilişkisi kuramazlar.
- Anlatım biçimleri mantıksal anlamdan çok duygusal anlam taşımaktadır.
- Kişisiz zamirler daha çok kullanılır.
- Önad, bağlaç ve belirteçler sınırlı sayıda kullanılır.
- Saptalamalar genellikle soru ya da ünlem tümceleri olarak düzenlenir.
- Gönderim ilişkisi kurabilirler fakat bu ilişki dil dışı bağlam ile özdeşleşmediği için net olarak gözlenmemektedir.
- Çoğunlukla bitirilmemiş tümceleri kullanmaktadırlar.

a. Resmi dil/ Kurallı dil

- Uzun cümleler kurabilirler.
- Yazınsal ve ölçünlü bir dil kullanırlar.
- Soyut kavramları rahatlıkla kullanırlar.
- Jest ve mimikler, ses tonu yerinde kullanılır.
- Sebep-sonuç ilişkisi kurabilirler.
- Karmaşık tümce yapılarının, yan tümceleri sıklıkla kullanırlar.

- Önad, bağlaç ve belirteçleri çok sık kullanırlar.
- Kişisiz adillaarın özne olarak kullanımı azdır.
- Mantıksal ilişki, zaman ve yer yakınlığı bildiren ilgeçler sık kullanılır.
- Söylenmek istenen şey tam bir dilbilgisel sıralama ve sözdizim ile düzenlenir.
- Deneyimi düzenli bir biçimde dile getirmek amacıyla, kapsadığı olasılıklardan oluşan karmaşık bir kavram hiyerarşisini gösteren ilişkiler kurabilirler.
- Resmi dil konuşucuları yerine göre temel ve alt düzey kavramları da kullanabilirler.

Bernstein, daha sonraki yıllarda yaptığı çalışmalarında halk dili yerine daraltılmış kod; kuralı dil yerine ise genişletilmiş kod kavramlarını kullanmıştır. Geniş kod, yazılı dilin özelliklerine yakınen, dar kod ortama bağlı sözlü dil özelliklerine sahiptir (Şengül, 2009, s.2175). Geniş kod aynı şekilde resmi dili konuşucularının özelliklerinin ifade ediliş biçimi; dar kod ise halk dili konuşucularının özelliklerini taşımaktadır. Geniş kod kullanıcıları karmaşık ilişkileri anlayabilir ve anlatabilir, dilin olanaklarını kullanarak karşılaştığı problemleri rahatlıkla çözebilirler. Dar kod kullanıcıları ise dilin olanaklarının hepsini değil yalnızca bir kısmını kullanabilirler, mantıksal ilişkileri kavrayamazlar. Dar kod kullanıcıları geniş kod kullanamazlar fakat geniş kod kullanıcıları dar kodu yerine göre kullanabilirler.

Bernstein kuramını Schatzmann&Straus(1955) ve Sapir-Whorf'un (1929) çalışmalarından yola çıkarak oluşturmuştur. Bernstein'dan sonra Alman sosyolog Oevermann bu kuramı geliştirmiştir. Hawkins, Robinson gibi bilim adamları bu kuram üzerine araştırma yapmış ve kuramın yaygınlaşmasını sağlamışlardır.

2.6.2. Ayrılık Kuramı (Difference Theory)

İki önemli kuramdan ikincisi ayrılık kuramıdır. Bernstein'in geliştirdiği eksiklik kuramına getirilen eleştirilerden oluşmuştur. William Labov tarafından geliştirilen ayrılık kuramında dar kod ve geniş kod kavramlarına karşı çıkmış ve bu doğrultuda bu kuram ortaya çıkmıştır. Labov, New York City'de yaptığı araştırmasında ölçünlü İngilizce(Standart English) ve ölçünlü olmayan İngilizce (Nonstandart Neger English) çalışmalarını kendine dayanak oluşturarak ayrılık kuramını zenginleştirmiştir. Toplumsal gruplar ve dilbilimsel değişkenlik arasındaki ilişkiyi tespit etmeye çalışmıştır. Bu doğrultuda "r" sesinin toplumsal ayırt ediciliğini gözlemlemiştir. Gerçekleştirdiği deneysel çalışmalar ile ölçünlü olmayan İngilizceyi kullanan alt katman üyesi zenci çocukların dilsel yetenekleri ile okul başarısı arasında bir ilişki olmadığını vurgulamıştır. Ölçünlü olmayan İngilizce'nin kendine ait bir

dizge oluşturduğunu belirtmiştir. Labov (1969) eksiklik kuramını, özellikle zenci çocukların etkileşimine odaklanmadığı için eleştirmiştir Labov, alt katmandan olan ve ölçünlü olmayan İngilizceyi kullananların sözcelerinde, “karmaşık” kanıtlar gösterdiğini, karmaşık ve güç düşünceleri az sözcükle yansıtma yeteneğinin anlaşıldığını, orta katmanda olan konuşucularda ise bu özelliğin tersine olduğunu belirtmektedir (İmer, 1990). İmer’in (1990) aktardığına göre Dittmar’ın sınıflandırması şu şekildedir: ölçünlü türler, bölgesel türler, toplumsal türler ve işlevsel türler. Bu tür sınıflandırması ayrılık kuramı kapsamında incelenmektedir. Lobov’dan başka Bailey, Baratz, Stewart, Wolfram gibi araştırmacılar ayrılık kuramı üzerine çalışmalar yapmış ve bu kuramın gelişmesine katkı sağlamışlardır.

Toplumdilbilim de temel kuramlar olarak ifade edilen eksiklik kuramı ve ayrılık kuramıdır. Bu iki kuramın üzerinde yukarıda durulmuştur. Bu iki kuram dışında nezaket kuramı, nezaket dışılık kuramı ve Sapir-Whorf Hipotezinin toplumdilbilim kuramları olarak literatürde geçmektedir.

2.7. Dil Öğretimi

Her alanda gelişen ve değişen dünyamızda geçmiş dönemlerden itibaren dil öğretimine ihtiyaç duyulmuştur. İlk zamanlarda bilinçli bir şekilde yapılmasa da günümüzde planlar ve programlar ile birlikte öğretim gerçekleştirilmektedir. Küreselleşen ve modern bir görünüm kazanan dünyamızda teknolojik gelişmeler ile birlikte toplumlar anlaşma sağlamak amacıyla birbirlerinin dillerini öğrenmeye ihtiyaç duymuşlardır. Zeyrek (2020, s.183), küreselleşmenin ve güncelliğini koruyan çeşitli meselelerin vesilesiyle Türk diline olan ilginin arttığını vurgulamaktadır. Uluslararası iletişimin artmasıyla da çeşitli olanaklar geliştirilerek yaşam boyu dil öğretimi ve öğrenimi ihtiyaç olmaktan çıkıp kaçınılmaz hale gelmiştir. Gelişen teknoloji çağı, toplumları birbirine daha çok yaklaştırmıştır ve çok dilli ve çok kültürlü bir toplum yapısı oluşmuştur. Ülkemizde uzun yıllardır dil öğretimi gerçekleştirilmektedir. Yine ülkemize dilimizi öğrenmek için farklı kıtalardan, ülkelerden insanlar gelmektedir. Zeyrek (2020, s.183) Türkçeyi öğrenmek için Türkiye’ye gelen yabancı öğrencilerin veya başka sebeplerle gelen insanların Türkçe öğrenme talepleri yabancı dil olarak Türkçe öğretimi alanının da önem kazanmasına yol açtığını söylemiştir. Yabancı dil öğrenen bireyler dille birlikte toplumun kültürünü de öğrenmektedir. Dil ve kültür birbirinin ayrılmaz parçasıdır. Dil sayesinde toplumun kültürü de taşınmaktadır. Hedef dili öğrenmek amacıyla olan insanlar öğrendikleri dilde iletişim kurmak ve yeterli beceriyi kazanmak istemektedirler. Dil, bir iletişim aracı olduğu kadar aynı zamanda düşünceleri şekillendirme ve dünyayı algılama mekanizmasıdır. Çünkü dilin zaman içerisindeki gelişiminde toplumların kültür izlerinin

yığılarak aktarılması söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında dil öğrenmek sadece zihnimize yeni bir kod yüklemek değildir, yeni bakış açıları kazanmaktır. Bu bakış açıları sayesinde bu dilin yerli konuşucularının yaşayış ve düşünce stillerini de kavrayabiliriz. Örneğin cümle yapıları, kelimeler arasındaki anlam ilişkileri; eylemlerin, varlıkların ve kavramların adlandırılması gibi birçok olguda bireyden ve toplumdan spesifik izler vardır. Bu izlere bakılarak bu toplumların psikolojik durumları, fiziksel faaliyetleri, zihniyetleri, genel idealleri hakkında doğruya en yakın kestirimler yapılabilir. “Bir lisan, bir insan.” sözünün anlamı da bu durumla ilgilidir. Öğrendiğimiz her yeni dilde, bir başka benlik kazanırız. Özellikle 21. Yüzyıl ile birlikte gittikçe küreselleşen dünyada iletişim becerilerimize ihtiyaç duyacağımız birçok ortamla karşı karşıyayız. Bu yüzden iş hayatımıza katkı sağlayacak, bize edebi keyif verecek, gündelik hayatımıza kolaylık sağlayacak dilleri öğrenmek büyük önem arz etmektedir.

Bir dilin yabancılara öğretimi de o dilin konuşulduğu ülke için kazançlı bir durumdur. Ülke içindeki iletişimsizlikten kaynaklı sorunları azaltmak, yeni halkları topluma entegre etmek, yerel kültürü dünya halklarına tanıtmak, ülkeye daha fazla turist veya yabancı yatırımcı çekmek, ayrıca ülkenin saygınlığını ve etki alanını artırmak gibi birçok faydası bulunmaktadır. Bu yüzden sadece bireylerin dil öğrenme çabası yeterli olmaz. Ülkelerin de dillerinin dünya halkları tarafından kolay, doğru ve sistematik şekilde öğrenilmesi için çalışmalar yapması gerekmektedir. Bu sebeple Yabancılara Türkçe Öğretimi alanında yapılan uygulamalar ülkemiz için stratejik bir önem arz etmektedir.

Günümüzde, teknolojik gelişmeler ile birlikte toplumlar arası kültürel, ticari vd. alanlarda etkileşimde artmıştır. Bu ilişkilerin devam ettirilmesi için yabancı dil öğretimi gerekmektedir. İnsanın kendini ifade edebilmesi ve iletişim kurduğu toplum ile bağıni koparmaması için dil öğretimin önemi büyüktür. Yabancı dil öğretiminde ait olduğu toplumun öğelerinin de aktarılması gerekir. Fakat Uygur (2018, s.21), dilin başarısının yalnızca kültürü taşıyıp korumakla bitmeyeceğini aynı zamanda kültürün zaman ve uzay doğrultularında genişleyip yayılmasının da dil sayesinde olduğunu ifade etmiştir. Dil öğretimi bir kültürleşme sürecidir. Kültürün önemli bir parçası olan dil, kültürün taşıyıcısıdır. “ Yabancı dil öğrenen kişi iletişim açısından gerekli olan kültürel verileri öğrenmeli, iletişim becerilerini edinmelidir.” (Demircan, 1990, s.26). Bu nedenle bir dil öğretilirken toplumun kültürü de göz önünde bulundurulmalıdır. Derslerde yararlanılması planlanan materyaller kültürel unsurların aktarılması açısından önemli bir yere sahiptir. Nitekim Göçer (2013, s.172), bu yazılı ve görsel materyallerin en önemli niteğinin birer kültür taşıyıcısı olmalarından bahsetmektedir. Topçuoğlu (2013, s.384) ise yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde Türk kültürünün sağlıklı

aktarımını sağlamak amacıyla, Türk dilinin yapısal özelliklerine uygun materyallerin hazırlanması gerektiğinden bahsetmektedir. Kültüre ait değerler ile karşı karşıya gelen kişinin dünyaya bakış açısı genişler. Bu sayede yabancı dil öğrencisinin toplumun hayata ve olaylara karşı bakış açılarını anlayarak yeni dil ve kültür ile ilgili düşünce ve imgeleri gelişmektedir. Toplumların kaynaşık bir şekilde yaşamlarını devam ettirdiği bu yüzyılda dil öğretiminin ne kadar önemli olduğu gerçeği unutulmamalıdır.

Dil öğretimin başarıya ulaşması için erken yaşta dil öğretimine başlanması gerektiği söylenmektedir. Hangi zaman diliminde, hangi yaşta öğretimin başlaması konusunda tartışmalar devam etmektedir. Dil öğretimin belirli bir düzen dahilinde yürütülmesi için erken yaşta dil öğretimine zaman ayrılması gerektiği düşünülmektedir. Kara (2004, s.306), normal gelişim gösteren beş yaşındaki bir çocuğun ana diline ilişkin dil becerilerini edinmiş olduğunu, dolayısıyla anaokulunun son senesi ikinci bir dilin sözlü dil becerisini kazanmak açısından son derece elverişli bir dönem olduğunu söylemektedir. “Bu dönemden sonra ikinci dil öğrenen bireyler o dili ana dili olarak konuşan bireylerin düzeyinde sesletim açısından aynı beceriyi gösterememektedirler. Söz dizim açısından ise elde edilen veriler dokuz yaşından itibaren bireyin beyin sisteminin ikinci dilin söz dizimine uyabilme yetkinliğinin gitgide azaldığını göstermektedir” (Kara, 2004, s.306). Öğretime zamanında başlanmaması bu süreci zorlaştıracak ve öğretim çıktıları istenilen nitelikte olmayacaktır. Bu sebeple öncelikle ailelere ve yabancı dil öğrencilerine büyük sorumluluk düşmektedir.

Dil öğretiminde geçmiş yıllardan itibaren farklı yaklaşımlar, modeller ve yöntemler tercih edilmiştir. Dil öğretimin en eski dönemlerinde geleneksel bir öğretim anlayışı benimsenmiştir. Gelişen ve değişen dünya ile birlikte bilişsel ve yapılandırıcı dil öğretim yaklaşımları kullanılmıştır. Buradaki anahtar kavram yaklaşım kavramıdır. Demircan (2013, s.147) yaklaşım kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: “ Birbiriyle bağdaştırılan ve bu düzeyde doğrudan doğruya tasarımı belirleyen, hem dilin doğasına ilişkin kuramları hem de dil öğretim kuramlarını kuşatan varsayımlar takımıdır.”. Dil öğretiminde kazandırılmak istenen hedefin genel özelliklerini kapsamaktadır. Tarihsel zaman içinde değişim gösteren dil öğretim yaklaşımları öğreticinin merkezde olduğu bir konumdan öğrencinin daha aktif olduğu, yaparak yaşayarak öğrendiği ve öğrencinin somut ihtiyaçlarına yönelik bir konuma evrilmiştir.

Güneş (2011, s.123-148), 1990’lü yıllardan günümüz çağına kadar dil öğretimin yaklaşımlarında birtakım değişimler olduğunu belirtmiştir. Çalışmamızın bu kısmında yabancı dil öğretiminde günümüze kadar kullanılan yaklaşımlara yer vermek fayda sağlayacaktır.

Geleneksel Yaklaşımlar

Dil öğretiminde eski dönemlerde yararlanılan en eski yaklaşımdır. Dilbilgisi yaklaşımı, kelime yaklaşımı, kültür yaklaşımı gibi yaklaşımları kapsamaktadır. Bu yaklaşımlar yabancı dil öğretiminde kullanıldığı gibi ana dil öğretiminde de yararlanılan yaklaşımlar olmuştur.

Dilbilgisi yaklaşımına göre dil kuraldan meydana gelmektedir. Dil öğrencilerin öncelikle bu kuralları öğrenmesi ve içselleştirmesi gerekmektedir. Dilin sadece kurallardan oluştuğu ve bu kuralların aktarılması gerektiği düşünülmektedir. Öğrencilere bu kurallar ezberletilir (Puren, 2004 akt. Güneş, 2011, s.45). Dilbilgisi kurallarının tüm detaylarına kadar üzerinde önemle durulur. Dört temel dil becerisinin birlikte geliştirilmesi anlayışından tamamen uzaktır. Bu yaklaşımda okuma ve yazmaya önem verilirken dinleme ve konuşmaya gereken önem verilmemektedir. Dil bilgisi konuları öğretilirken bir aşamalık söz konusudur. Öğretimde yararlanılan ders kitapları dilbilgisi yoğunlukta hazırlanmaktadır. Hatta derslerin isimleri dahi dilbilgisi konuları ile örtüşmektedir. Demircan'a (2013, s.156) göre bu yaklaşımda sesletim öğretimi ya da sözlü dil öğretimi yapılmakta; dinleme, konuşma ve sözcük öğretimi ikinci plana atılmaktadır. Ülkemizde ve dünyada çok uzun yıllar kullanılmıştır ancak istenilen başarıya ulaşamamıştır.

Kelime yaklaşımı, bir tepki niteliğinde ortaya çıkmıştır. Hayatilik ilkesi ile bağdaşmayan dilbilgisi yaklaşımı ve dilbilgisi-çeviri yöntemine karşı çıkmıştır. Dilbilgisi öğretiminin yerini kelime öğretiminin alması gerektiğini vurgulamışlardır. Bu yaklaşıma göre hazırlanan ders kitaplarında derslerin adı "Evde", "Sınıfta", "Bahçede", "Pazarda", "Parkta", "Oyun Bahçesinde" gibi oluşturulmuştur (Puren, 2004, akt. Güneş, 2011, s.126). Bu yaklaşımda tümevarımsal olarak hareket edilir. Öğrencilerin ilgi ve ihtiyaçları göz önünde bulundurularak oluşturulmuş konu ve kelimelerin öğretilmesi amaçlanmıştır. Dil ve günlük yaşam arasındaki bağ gözetilerek öğrencilerin motivasyonu ve öğrenme isteği arttırılmaya çalışılmıştır. Öğrenmenin kendi doğal ortamında gerçekleşmesi gerektiği savunulmuştur. Öğretim süreci kelime öğretimiyle başlayan ilk derslerde öncelikle çevrede bulunan eşyaların isimleri, daha sonra somut diğer sözcükler ve ilerleyen zamanlarda soyut sözcüklerin öğretimine yer verilmiştir. Uzun yıllar kullanılan bu yöntem doğrudan öğretim yöntemiyle desteklenmiştir.

Kültür yaklaşımı, dil ve kültür birlikteliğinden yola çıkarak oluşturulmuştur. Göçer (2019, s. 193), dil öğretiminin bir kültür aktarımı olduğunu savunarak hedef dilin kültürünü aktarmak için metinleri bir araç olarak görmüştür ve öğretimi hedeflenen kültürel öğelere odaklanmıştır. Dil öğretimi aynı zamanda sözlü kültür öğelerinin aktarımı anlamına gelmektedir. Dil öğretirken toplumun sözlü kültürel mirasını da öğretmeyi hedeflemişlerdir. Öğretilecek olan

dilin atasözleri ve deyimleri, örtmece sözleri, kalıp sözleri gibi pek çok kültürel unsurlarına ağırlık verilmiştir. Diğer yaklaşımların aksine metinler ön plana çıkarılmıştır. “Kültür yaklaşımı dünyamızda 1920-1960 arasında aktif yöntem ile birlikte uygulanmıştır.” (Güneş, 2011, s.126).

Davranışçı Yaklaşım

Skinner, Thorndike ve Pavlov’un hayvanlar üzerinde yapılan laboratuvar deneyleri ile elde ettikleri sonuçlardan yola çıkılarak geliştirilmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda öğrenme süreci insan üzerine genelleştirilmiştir. Ülkemizde uzun yıllar bu yaklaşım ile dil öğretimi gerçekleştirilmiştir. Uyarı-tepki arasındaki bağ ile öğrenme süreci açıklanmıştır. Öğrencinin uyarıcı konumundaki öğretmene verdiği tepkiler öğrenme kabul edilmiştir. Taklit ve tekrarların davranışların pekiştirilip alışkanlık olarak kazanılmasında önemli olduğu savunulmuştur. İstendik tepkiler bir alışkanlığa dönüşüncüye kadar tekrar edilmiştir. Öğrenci pasif alıcı konumundadır. İşitsel-Sözel Yöntem ve Görsel-İşitsel Yöntem bu yaklaşımdan yola çıkılarak oluşturulmuştur (Güneş, 2011, s.129).

Bilişsel Yaklaşımlar

1970-1980 yıllarını içine alan dönemde Chomsky’nin kuramından etkilenerek ortaya çıkmıştır. 1980 ve 1990 yılları arasında dil öğretiminde aktif olarak kullanılmıştır. Chomsky’nin “Dil öğrenilmez, edinilir.” anlayışından hareketle dil edinimini davranışçıların aksine zihinsel faktörler ile ilişkilendirmiştir. İnsan beynini tabula rasa yani boş bir levhaya benzeten davranışçı yaklaşıma karşı çıkmışlardır. Chomsky’ e göre insan doğuştan dil öğrenim yeteneği ile doğmaktadır. Zihin bilgisayarın veri işleme sürecine benzetilmektedir. Dil ediniminin çocuğun anne karnında duymasıyla başladığı ifade edilir. Bilişsel gelişim zihinsel gelişim ile paralel şekilde gelişir. Birey kişisel bir çaba sarf ederek ikinci ya da üçüncü dili öğrenir. Hedef dilin öğrenimi için kişisel çaba ve zihinsel performans gereklidir. Chomsky’nin görüşlerini Krashen izlemiştir. Krashen de doğuştan bireylerin dil edinim donanımına sahip olduğunu söylemektedir. Ancak Krashen’ e göre ana dil edinilir iken ikinci dil öğrenilmektedir. Dil edinme ve dil öğrenme süreçlerinin birbirinden farklı olarak ilerlediğini söylemiştir (Güneş, 2011, s. 133).

İletişimsel yaklaşım, dilin kullanımı üzerinde durmuştur. Göçmenlerin dil öğrenme ihtiyaçları ve öğrenmede yaşadıkları sorunları gidermek amacıyla ortaya konmuştur. Öğretmenin rehber, öğrencinin ise aktif olduğu bir dil öğretim anlayışını benimsenmiştir. Kuralların ezberlenmesinden ziyade öğrenci ihtiyaçlarına yönelik bir öğretim gerçekleştirilmektedir.

Melanlıoğlu'na göre (2013, s.129), bu yaklaşımın amacı, dil öğretiminde yabancı dilin o dili anadil olarak konuşanlar gibi konuşabilmesidir. Öğrencinin iletişim becerilerini geliştirmek amaçlanmıştır. Kelime yaklaşımına benzer bir şekilde hazırlanan kitapların başlıkları “Evde”, “Dairede”, “Ailede”, “Pencerede”, “Asansörde”, “Sokakta”, “Postanede”, “Kahvede”, “Otelde”, “Lokantada” gibi başlıklardan oluşmaktadır (Güneş, 2011, s.135). Yaylı ve Yaylı (2011, s.16), bu yaklaşımda, dilin iletişimsel işlevleri dikkate alınmadığında yaklaşımın kimseye hizmet etmeyeceğini ileri sürmüşlerdir.

Kavramsal-işlevsel yaklaşım, “Ne öğretilmeli, nasıl öğretilmeli” anlayışından yola çıkarak oluşturulmuştur. Dil öğretiminde “Birleştirme ve Çözümleme Teknikleri” ile birlikte kullanılmıştır. Birleştirme tekniklerinde öğretilmek istenen yapılar basitten karmaşığa şekilde düzenlenmiştir. Çözümleme tekniklerinde ise öğrencinin ihtiyaçları göz önünde bulundurularak bir düzenleme yapılmıştır.

Yapılandırıcı Yaklaşımlar

Bu yaklaşımda öğrenciler pasif değil bizzat öğrenmeyi gerçekleştiren aktif kişilerdir. Öğreticinin ise rehber bir konumda yer aldığı bu yaklaşımda bilginin tekrarı üzerine bir öğretim gerçekleşmez. Bilginin transferi ve yeniden yapılandırılması söz konusudur. Yapılandırıcı öğretmen açık fikirli, çağdaş, kendini yenileyebilen, bireysel farklılıkları dikkate alan ve alana da çok iyi olmanın yanında, bilgiyi aktaran değil uygun öğrenme yaşantılarını sağlayan ve öğrenenlerle birlikte öğrenen olmalıdır (Selley, 1999, s.22). Öğrencinin kendi sorumluluklarını alarak derse aktif katılması gerektiği vurgulanır. Yeni öğrenilen bilgiler eski yaşantılar ile bütünleştirilerek zihinde yapılandırılır ve anlamlı hale getirilir.

Beceri yaklaşımına göre öncelikle geliştirilmek istenen dil becerileri öğrencilere tanıtılır. Hangi yöntem ve tekniklerin kullanılarak bu becerilerin kazanılacağı hakkında bilgiler verilir. Bu beceriler temel ve özel beceriler olarak ikiye ayrılır. Beceri öğretiminin aşamaları ise beceriye hazırlık, bilgi ve teknikleri uygulama, beceriyi uygulamaya aktarma olarak sınıflandırılmıştır. Beceri kavramı ile iletişimsel beceri kastedilmektedir. Bu yaklaşım günümüzde ülkelerin eğitim anlayışında yapılandırıcı yaklaşım ile birlikte uygulanmaktadır (Güneş, 2011, s. 138-141).

Etkinlik yaklaşımı, günümüzde dünyanın birçok yerinde uygulanmaktadır. Dil öğretiminin etkinlikler aracılığıyla gerçekleştirilmesinin önemi vurgulanmaktadır. Dil, sosyal bir etkileşim aracı olarak kabul edilmektedir. Dil, sosyal hayatının devamı için vazgeçilemez bir unsur olarak kabul edilir. Öğrencinin merkezde yer aldığı bu yaklaşıma göre etkinlikler bireyin

yaşına ve ihtiyaçlarına göre oluşturulmaktadır. Öğrencinin sahip olduğu dil düzeyi de dikkate alınmaktadır (Güneş, 2011, s.143).

Bu yaklaşımlar tüm dünyada geçmişten günümüze dil öğretiminde kullanılmıştır. Bu yaklaşımlar öğretmeyi hedeflediğimiz kültüre ve o kültürün ayrılmaz bir parçası olan dilin de yapısına uygun yöntem ve teknikleri kullanmayı gerektirmektedir. Hedef dil öğretimi gerçekleştirilirken dinleme, konuşma, okuma, yazma gibi öğrenme alanları ve bu alanların kazanımlarının her biri farklı yöntem ve teknikleri kullanmayı zorunlu kılmaktadır. Başarılı bir dil öğretiminde söz edebilmek için bu yöntem ve teknikler doğru zamanda ve doğru şekilde kullanılmalıdır.

2.8. Toplumdilbilim ve Yabancı Dil Öğretimi

Toplumların birbirleriyle iletişim kurmalarını sağlayan en önemli yapı dildir. Dil bu yönüyle toplumsal bir görev üstlenir. Banguoğlu (2007, s.9), her dili, insanlar topluluğu arasında yıllar boyunca gelişerek meydana gelmiş bir sosyal kurum olarak nitelendirmektedir. Bir toplumu anlamak ve toplumun kültürünü tanımak için ikinci bir dil öğrenmeye ihtiyaç duyarız. Kendi dilimizi de yabancı dil olarak öğretmeye iten nedenler de bunlardır. Kültürümüzü başka toplumlara tanıtmak, Türkçenin güzelliklerini paylaşmak, dilimizi öğrenmek ve öğretmek en nihai hedefimiz olmalıdır. İnsanlar yabancı bir dil öğrenirken sadece dili konuşabilmek değil dilin farklı kullanımları altında yatan değerler sistemini de anlamak ister. Hedef dili konuşan toplumun dili kullanma biçimlerini tanımak için çaba sarf eder. Yabancı bir dili öğrenmek sadece o dilin dilbilgisi kuralları ile mümkün olamaz. Bölükbaş ve Keskin'e (2010, s.233) göre yabancı dil öğrenmek, 'dil bilgisel yeti'ye sahip olmanın yanında, hangi durumlarda dilin hangi yapı ve sözcüklerinin kullanılacağını bilmek anlamına gelen 'iletişimsel yeti'ye de sahip olmak demektir. Bu günümüz dünyasında sığ bir düşünce olarak karşımıza çıkar. İletişimsel yaklaşımın benimsendiği çağımızda alışlagelmiş dilbilgisi odaklı öğretimin yerine öğrencilerin günlük hayatta kullanılan dilin kazandırılması sağlanmalı ve iletişim becerileri geliştirilmelidir. İletişim yetkinliği kazandırmak için dil öğrencileri hedef dile maruz bırakılmalı, etkinlikler aracılığıyla konuşmaları ve kendilerini ifade etmeleri sağlanmalı, sözel yetenekleri geliştirilerek dil becerileri ön plana çıkarılmalıdır. Dil öğrencilerinin günlük hayatta sıklıkla karşılaşabilecekleri para çekme, alışveriş yapma, adres sorma, özür dileme gibi durumlar öğrencilere kazandırılmaya çalışılmalıdır. Öğrencinin merkezde konumlandırıldığı bir anlayış ile ilgili becerilerin geliştirilmesi sağlanmalıdır. Bütün bunların gerçekleşmesi ise dile bağlıdır. Dil toplumun özelliklerini yansıtan bir varlıktır. Dil ve toplum ayrılmazlığı dile toplumdilbilimsel açıdan yaklaşabilmemize olanak sağlamıştır.

Toplumdilbilimin dil ve toplum ilişkisini irdeleyerek farklı toplumsal bağlamlarda dil kullanımı incelemektedir. Günümüzde yabancı dil öğretiminde dilsel değişkelerin öğretim kapsamında ele alınması gerekmektedir. Çünkü dil bütün değişkelerin bir araya gelmesiyle oluşur. Dillerin çok sayıda değişkeleri bulunabilir. Bu değişkelerin öğrenilmesi bir ihtiyaç halini almıştır. Toplumsal dil kesitlerinin ve değişkelerin farklı bağlamlarda öğrenciye sunulması yabancı dil öğretimini daha işlevsel kılmaya fayda sağlayacaktır. Toplumda konuşucular tarafından kullanılan dil yaşanan bölgeye, toplumsal sınıfa göre değişiklik gösterebilmektedir. Ölçünlü dilin tek başına öğretilmesi diğer bağlamlarda öğrenciyi zor durumda bırakabilmektedir. Ölçünlü dilin yanında toplumdilbilimsel yetiyi öğrenciye kazandırmak için atasözleri ve deyimler, örtmece sözler, selamlaşma, hitap şekilleri vb. konular bu yeti kapsamında öğretime dahil edilmelidir.

Ana dili konuşucularının sosyokültürel bağlamını yansıtacak şekilde dil öğretiminin gerçekleştirilmesi iletişim kurma açısından büyük önem taşımaktadır. Bu şekilde öğretimin gerçekleşmesi çeşitli toplumsal bağlamlarda öğrencinin rahatlıkla kendini ifade etmesi, dili anlaması ve anlamlandırması dil öğretimin başarıyla gerçekleştirildiğinin bir kanıtı olarak gösterilebilir. Hedef dil öğretiminde toplumda yaşayan kişiler ile sağlıklı iletişim kurabilmek için sosyal diyalektler ve bölgesel ağızların öğretiminden yararlanılması gerekmektedir. Bunlar ölçünlü dil kullanımının dışında yer alan değişkelerdir. Sadece ölçünlü dile yer verilerek yapılan dil öğretimi ileriki yıllarda öğrencinin toplum ile bütünleşmesini engelleyebilmektedir. Dil öğretilirken hedef dilin farklı kesitlerinin sunulması ve programlarda yeteri ölçüde yer verilmesi gerekmektedir. Sözü edilen dilin öğretiminde toplumdaki gençlerin kullandıkları dil, bölgesel değişkeler yani lehçe, toplumsal değişkeler, işlevsel değişkeler, ağızlar gibi dil kesitlerinin öğrenciye kazandırılması dil öğretimin vazgeçilemez unsurları arasında yer almalıdır. Bir dilin toplumsal ve bölgesel kullanımları toplumdilbilimin dil öğretimine yansıtılması gerekliliğini gözler önüne sermektedir.

Yabancı dil öğrencileri hedef dilde iletişim kurabilmek için yeterli beceriye sahip olmaları gerekir. Hedef dili konuşan toplum sayesinde dil farklı bağlamlarda kullanılarak gelişmekte ve zenginleşmektedir. Ana dili konuşucuları dilin kullanımında bildirişim görevini gerçekleştirmektedirler. Ana dili konuşucuları tarafından dilin geliştiği göz ardı edilmemelidir. Hedef dili öğrenen kişiler ile ana dil konuşucuları karşılıklı etkileşim halindedir. Bu etkileşim kaçınılmazdır. Dil öğretimi sadece örgün ortamlarda gerçekleşmemektedir. Toplum ile etkileşim içinde bulunan öğrenci farklı bağlamlarda dil deneyimleri ile karşılaşmaktadır. Hayatın her alanında farklı toplumsal kesitlerde karşısına çıkan dil kullanımları öğrencinin yaşam boyu öğrenmesine olanak sağlamaktadır. Yabancı dil öğretimi kısa zaman diliminde

belli kalıpların öğretilmesiyle gerçekleşemez. Öğrencilere kendi hedeflerini gerçekleştirebilecek ortamlar sunmak farklı dil kullanımlarını deneyimlemelerini sağlamaktadır. Toplumun yaşam tarzını yansıtan sözlü kültür ürünlerinden bu bağlamda yararlanılabilmektedir. Yağmur Şahin (2018, s. 111), kültürün, ait olduğu dilin örf-ananelerini içeren deyim ve atasözlerinin, kalıp söyleyişlerin ve pek çok sanatın arkasındaki anlamı kavramaya çalışan unsurlardan oluştuğunu söylemektedir. Aynı zamanda her dil öğretiminin yazılı olmayan miras kapsamında değerlendirilen kültürün de öğretimi anlamına geldiğini vurgulamaktadır. Toplumu şekillendiren bu ürünlerin kültürel bağlam içinde aktarılması dil öğretiminde oldukça önemlidir. Toplumun iletişim biçimlerini yansıtan bu ürünler bizlere yol gösterici olacaktır. Toplumdan izler taşıyan bu yapılar toplumun düşünce sisteminin, yaşayış tarzının ifade ediliş biçimleridir. Dil öğrencisinin toplumla iletişim kurmak ve bütünleşmesi için bu yapıları kendine yol gösterici olarak alması gerekmektedir. Öğrencinin bu sayede dil hakkında farkındalık kazanması sağlanmaktadır.

Yabancı dil öğretiminde yararlanılmak üzere oluşturulan diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni'nde de yer verilen toplumdilbilimsel yetkinlik dil öğretimini daha işlevsel hale getirmeyi amaçlamaktadır. Yabancı dil öğrencileri hedef dili kullanırken toplumun tüm kesimleriyle iletişim halinde olabileceği gerçeğinden yola çıkarak toplumdilbilimsel yetinin kazandırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır. D-AOBM'de toplumdilbilimsel yetkinlik için ayrıca bir ölçek paylaşılmıştır. Farklı dil düzeylerinde alanın kazanımlarına yer verildiği bu ölçekte dil kullanımı işlevsel hale getiren başlıklar bulunmaktadır. Toplumlar arasında kaynaşmayı sağlamak amacıyla bu metin dil öğretimini desteklemektedir. Dil politikalarını harekete geçirerek yabancı dil öğretiminde istenen hedeflere ulaşmayı hedeflemektedir. Demirel, Avrupa Konseyi'nin çalışmaları hakkında şu şekilde görüşünü açıklamıştır: "Konsey, Avrupa'nın geleceği için çok kültürlü, çok dilli bir toplum yaratma anlayışını vazgeçilemez bir eğitim hedefi olarak belirlemiş ve bu hedefe ulaşma konusunda üye ülkeleri yönlendirmeye başlamıştır." (Demirel, 2003, s.241).

İLGİLİ ARAŞTIRMALAR

Türkçedeki örtmeceler ile ilgili yayın ve araştırmalar literatürde incelenmiştir. Yapılan çalışmalar aşağıda sıralanmıştır:

Arslan Erol (2002), dilin zaman içinde anlam hazinesindeki değişimler ve bu değişimlerdeki örtmece ve tabunun rolü saptanmaya çalıştığı çalışmada, tabu-örtmece ilişkisine değinmiş ve tabuyu anlam yapısındaki değişimlerin sebebi olarak belirtmiştir. Örtmecelerin günlük hayatta bilinçli veya bilinçsiz kullanımı zaman içinde bazı unsurların da etkisiyle anlam alanlarının değişerek ve zenginleşerek varlıklarını koruduklarını ifade etmiştir. Sonuç olarak bir kelimenin tabulaşması veya başka bir kelimenin örtmece olarak kullanılmasının dil dışı unsurlardan kaynaklandığını lakin bu kelimelerin dilde anlam bulmasında, yer edinmesinde dil içi unsurların etkili olduğu vurgulamıştır.

Güngör (2006), çalışmada, bir çözümden bahsetmemiş, var olan tanım, terim ve terminoloji konusundaki olguları dile getirmiştir. Tabu ve örtmece kavramı ile ilgili farklı dilbilimcilerin görüşleri açıklamış ve aralarında ilişki kurulmuştur. Tabunun türlerinden bahsederek farklı türlerine yer vermiştir. Örtmece sözler ile de aynı şekilde örnekleme yoluna gitmişti. Bu alanda Türk ve batılı dilciler tarafından yapılan biçim ve anlam özelliklerine göre sınıflandırmalara yer vermiştir. Sonuç olarak tabu ve örtmece sözlerin farklı dillerde sözcük sayısının artmasında etkin bir rol üstendiğinden bahsetmiştir.

Demirci (2008), İngilizce ve Türkçede yaygın olarak kullanılan örtmece türlerinin anlamsal özelliklerini ve oluşum biçimlerini ele aldığı araştırmasında, kendine özgü dilsel özellikleri olan örtmece kavramını tanıtmıştır. Örtmecelerin en yaygın ele alındığı konuları belirtmiş ve örneklendirme yoluna gitmiştir (din, cinsellik, politika, ölüm vs).

Türkmen'in (2009), Türkçenin sözvarlığında yer alan örtmece sözleri tespit etmek amacıyla gerçekleştirdiği çalışmada, günlük konuşmada çok kullandığımız bu tür sözlere ve bunların söylenme sebeplerine dikkat çekmiştir. Örtmecenin oluşum sebebini tabuya dayandırmış ve örtmeceyi bilinçli bir değiştirme hareketi olarak yorumlamıştır.

Üstüner (2009), çalışmada, Türkçede farklı terimler ile karşılanan örtmece sözlerin yapılarını ve anlamlarını göz önünde bulundurarak terim birliğini sağlamak ve bu konuda Türkçenin zenginliğinin ortaya çıkarılmasını hedeflemiştir.

Özden (2014), örtmece kavramının nasıl oluştuğunu incelediği çalışmada, eş anlamlı kelimelerin oluşumunda örtmece sözlerin katkısından bahsetmiştir. Örtmece kelimelerin geçmişten günümüze kendini her koşulda güncellemesi dili yeni örtmeceler

aramaya yönlendirmiştir. Bu sayede dile yeni anlamlar kazandırmaya yardımcı olmuştur. Özden (2014), bu noktada eş anlamlı kelimelerin oluşma nedeni olarak örtmecelerin kabul edilebileceğini vurgulamıştır.

Çiftöglü Çabuk (2015), araştırmasında, Türkçedeki örtmece sözlerle ilgili olarak kullanılan kelime ve kelime öbeklerinin yapısal bir şemasını oluşturmayı amaçlamıştır. Türkçenin sözcük yapısında yer alan örtmece sözler tespit edilmiş ve Türkçeye özgü bir şema oluşturulmuştur. Bu şemada yer alan sözler “Şekle dayanan örtmeceler”, “Anlama dayanan örtmeceler” ve “Ödünçlemeler” olmak üzere üç ana başlık altında toplanmıştır. Bu ana başlıklar içinde alt başlıklar oluşturularak detaylı bir inceleme yapılmış ve örnekler çeşitlendirilmiştir. Örneklerden yola çıkılarak kullanılan yöntemler saptanmaya çalışılmıştır. Daha çok kavramın açıklanması, tanımlanması yerine Türkçedeki örtmece sözlerin oluşma biçimleri ele alınarak bir şema oluşturulmuştur. Araştırma sonucunda Türkçede yer alan örtmece sözlerin şekilden çok anlama dayalı olarak oluştuğunu ve anlam olaylarından da en çok deyim aktarmasına başvurulduğunu tespit etmiştir.

Aslan(2019), yüksek lisans tezinde, derleme sözlüğünde geçen örtmece sözleri sınıflandırmıştır. Bu sınıflandırma cinsellik, kadınlar(cinsiyet), hastalık adları, olumsuz fiziksel özellikler, din bağlantılı, fizyolojik boşaltım, ölüm, ahlaki ve betimleyici değerler, toplum tarafından kaba, müstahcen, ayıp kabul edilen, hayvanlar, yer adları ve yiyecek içecek ile ilgili örtmeceler başlıklarıdır. Derleme sözcük detaylı olarak incelenip taranarak bulgular kaydedilmiştir. Dili kullanan toplum örtmece sözleri ortaya çıkarırken dilin bütün olanaklarından faydalandığını ve bu sözlerin toplumun yaşayış tarzını yansıttığı belirtilmiştir.

Uzdu Yıldız(2021), günlük hayatta örtmece yapıların nasıl kullanıldıkları belli bir grup üzerinde incelemiştir. Türkçe gençlik dilinde örtmecelerin dilsel oluşum yollarının bağlama göre farklılık gösterdiğini saptamıştır. Örtmecelerin farklı kullanımlarının olabileceğini belirtmiştir. Örtmecelerin daha anlamlı hale getirilmesi için bu farklı kullanımlar iletişimsel bağlamda aydınlatılmıştır. Öğrencilerin günlük dil kullanımlarında bu yapıları nasıl kullandıkları betimlenmeye çalışmıştır. Bu çalışma yalnızca üniversite öğrencileri üzerinde gerçekleştirmiştir.

Kurt(2021), doktora tezinde, Dede Korkut Kitabı'nda yer alan örtmece sözleri göstergebilim aracılığıyla analiz edip Türk toplumunun dil kullanımları, kültürü, yaşayış tarzı, inançları, eğilimleri hakkında bilgileri sunmuştur. Kitapta yer alan örtmecelerin özellikleri, oluşum yolları ve işlevleri araştırılmıştır.

Örtmece sözlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılmasına yönelik çalışmalar da bulunmaktadır:

Uzdu Yıldız(2016), yabancı dil öğretiminde öğretilmesi gerektiği düşünülen anlam ilişkilerinden örtmece sözlerin öğretimi üzerine gerçekleştirdiği çalışmasında, bu sözlerin neden öğretilmesi gerektiği ve öğretimin hangi yöntemlerle ve nasıl yapılabileceği konusunda bilgiler paylaşmış ve örnekler sunmuştur.

Ospanova(2019), Yunus Emre Türkçe Öğretim Seti'nin farklı seviyelerde olan ders kitaplarını örtmeceler açısından incelemiştir. Hangi seviyelerde hangi tür örtmecelerin kullanıldığı, hangilerine ağırlık verildiğini saptamıştır. Daha sonra örtmeceler farklı başlıklar halinde sınıflandırmıştır.

Toplumdilbilim ve dil öğretimiyle ilgili yayın ve araştırmalar literatürde incelenmiştir. Yapılan çalışmalardan bir kısmı aşağıda sıralanmıştır:

Günday(2013), dil öğretimine toplumdilbilimsel bir bakış açısıyla yaklaştığı çalışmasında, geleneksel anlayış yerine eylem odaklı bir yaklaşımın benimsenerek dilin öğretimi üzerinde durulması gerektiğini ifade etmiştir. Farklı bağlamlarda dilin kullanım boyutunu ön plana çıkarmıştır. Sözlü dille iletişime önem verilmesi, dil öğretiminde farklı toplumsal kesitlerin ve değişkelerin dikkate alınması gerektiğini belirtmiştir. Çeşitli dil kesitlerine örnekler sunarak çalışmayı zenginleştirmiştir. İnsanların dili hayatının her alanda farklı kesitlerde kullanabildiği ve aynı dili konuşmayan kişiler ile iletişim kurarken yalnızca standart dili değil de onların dil kullanımlarını anlamının ve öğrenmenin gerekli olduğunu vurgulamıştır.

Türken(2022), yüksek lisans tezinde, Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminde toplumdilbilimsel yetinin öğrencilere kazandırılmasının önemi üzerinde durmuştur. Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yararlanılan bazı kaynaklarda toplumdilbilimsel unsurlar tespit edilmeye çalışılmıştır. İncelenen kitaplarda atasözleri ve deyimlere sıkça başvurulduğu tespit edilmiştir. Bu tezinde konusu olan örtmecelere ise yeterince yer verilmediği saptanmıştır. Aynı şekilde mesajlaşma ve internet diline neredeyse hiç yer verilmemiştir. Günümüz dünyasında bu oldukça önemli bir eksiklik. Dil öğrencilerinin hedef dili gerçek anlamda öğrenmeleri ve anlamlarında toplumdilbilimsel yetini kazandırılması önem arz etmektedir. Bu yetiyi kazanmış bireyler toplumun kültürünü, değerlerini içselleştirerek öğrenmelerin kalıcı hale gelmesi sağlanmalıdır.

Dil öğretimi ile ilgili yayın ve araştırmalar literatürde incelenmiştir. Yapılan çalışmalar aşağıda sıralanmıştır:

Kara(2004), erken yaşta ikinci bir dilin öğretilmesinin gerekliliğinden ve bu durumun ne tür sorunlara yol açabileceğinden bahsetmiştir. Ana dil edinimi ile ikinci dilin öğretilmesi arasında birtakım benzerliklerin olduğunu da vurgulamıştır. Çocuklarda ana dil edinimin nasıl bir süreç içinde gerçekleştiğinden bahsetmiştir. Ana dil edinimi aşamalar halinde incelemiştir. Bu doğrultuda ikinci dil /yabancı dil öğretimi üzerinde durmuş ve bazı etkinliklerden bahsetmiştir.

Çelebi(2006), çalışmasında, anadili eğitimi üzerinde durmuştur. Anadili eğitiminin bir devlet politikası haline getirilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Türkiye’de yabancı dil öğrenmenin önemine değinerek hedeflenen kazanımların nasıl gerçekleştirileceği, nasıl bir yöntemin izleneceğini ve karşılaşılan problemler üzerinde durmuştur. Ülkemizde yabancı dil öğretiminde yıllardır çaba sarf edilmektedir. Verilen bu çabanın karşılığında istenilen düzeye ulaşılmamasındaki nedenler ve yapılabilecek çalışmalardan bahsedilmiştir.

Güneş(2011), geçmişten günümüze kadar ki süreçte dil öğretiminde yararlanılan yöntemleri incelediği çalışmasında, bu yöntemleri tarihsel süreç içinde ele alarak birtakım uygulamalardan bahsetmiştir. En eski dil öğretim anlayışı olan davranışçı yaklaşımdan başlayarak dil öğretimin nasıl gerçekleştiği ve ne tür uygulamalara yer verildiği konusunda bizleri bilgilendirmiştir. Davranışçı yaklaşımlardan dilbilgisi-çeviri yöntemi, kelime yaklaşımı, kültür yaklaşımı, aktif yaklaşım gibi geleneksel yöntemleri sırasıyla aktarmıştır. Bu yaklaşımdan hareketle geliştirilen uygulamalardan bahsetmiştir. 1970-1990 yıllarında dil öğretiminde yeni yaklaşımlar benimsendiğinden ve bilişsel dil öğretim yaklaşımlarına yer verildiğini ifade etmiştir. Son olarak günümüzde kullanılmakta olan yapılandırıcı dil öğretim yaklaşımı üzerinde durmuş ve yöntem ve uygulamalardan aynı şekilde bahsetmiştir. Güneş, bu çalışmasıyla bizlere dil öğretimiyle ilgili geçmişten günümüz çağına kadarki süreçte kullanılan yaklaşım ve yöntemleri ayrıntılı olarak aktarmıştır.

Demir(2014), çalışmasında, dilimizin yabancı dil olarak öğretimi konusunu ele almış ve birtakım yöntemler ve uygulamalardan bahsetmiştir. Öğretimde karşılaşılan sorunlar ve sorunun çözümüne ilişkin önerileri bizler ile paylaşmıştır. Yabancı öğrencilere Türkiye Türkçesinin öğretimi konusunda uygulamalara değinmiştir. Bu dil öğretimin okuma, yazma, konuşma, dinleme adı altında dört temel becerinin temel alınarak öğretilmesi gerekliliğinden bahsetmiştir. Çalışmada dil ile ilgili bazı temel kavramlara da yer verilmiştir.

Onan(2017), dil öğretiminde yararlanılan farklı alanlardan bahsettiği çalışmasında, dil öğretimin disiplinler arası bir yaklaşımla ele alınması gerektiğinin önemi vurgulamıştır. Dil öğretimini yakından ilgilendiren disiplinlere çalışmada yer vermiştir. Epistemoloji, göstergebilim, edebiyat, dilbilim, metin dilbilimi gibi disiplinlerin dil öğretimiyle ilişkisini araştırmıştır.

Zeyrek(2020), çalışmasında, dil öğretimin aynı zamanda bir kültür öğretimi olduğundan bahsederek dil ve kültür ilişkisi bağlamında yabancı dil öğretiminin gerçekleşmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bir kültür aktarım süreci olan yabancı dil öğretiminde hedef dili öğrencilerinin nitelikli bir eğitim alması için materyallerin hazırlanması ve düzenlenmesinin bu kültürel aktarımın sürecinin gerçekleşmesi için önemli olduğunu vurgulamıştır. Dil öğretimiyle aynı zamanda kültür aktarımının gerçekleştiğinin göz ardı edilmemesi gerektiğinden bahsetmiştir.

Yeğın(2022), günümüz dijital eğitim anlayışında pandemi koşulları ile çözüm odaklı ortaya konulan uzaktan eğitim ile Türkçenin ikinci/yabancı dil olarak öğretimi üzerinde durmuştur. Öğretim sürecinin daha verimli hale getirilmesi ve geliştirilmesi açısından uyarı ve öneriler paylaşmıştır. Şu anki durum analiz edilerek dil öğreticilerine rehberlik etmek amacıyla bilgiler sunmuştur.

Türkçedeki örtmece sözler ile ilgili yapılmış çalışmalar genellikle kavramın tanımı ve türleri üzerine yoğunlaşmıştır. Türkçenin sözvarlığında yer alan örtmece sözler tespit edilmeye çalışılmıştır. Bu sözlerin farklı dil kesitlerinde kullanımı ve sıklığının tespit edilmesi üzerine çalışmaların azlığı alanda bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Uzdu Yıldız'ın çalışması bu yönden önemli bir yere sahiptir. Belirli bir grup üzerinde gerçekleştirilen bu çalışmada gençlerin günlük dil kullanımlarında örtmeceleri nasıl kullandıkları ifade edilmeye çalışılmıştır. Farklı bağlamlarda kullanımlarının değişip değişmediği tespit edilmeye çalışılmıştır. Katılımcıların görüşme formlarıyla farklı bağlamlardaki dilsel değişimleri betimlenmiştir. İleride gerçekleştirilmesi planlanan çalışmalarda toplumun farklı kesitlerine yer verilerek örtmece sözlerdeki değişimler incelenmelidir. Alanda bu çalışmaların arttırılması daha güvenilir verilere ve daha kapsamlı sonuçlara ulaşmamızı sağlayacaktır.

Türkçenin sözvarlığında yer alan örtmece sözler tespit edilerek terim birliği sağlamak adına da birtakım çalışmalar yapılmıştır. Bu tür çalışmalar Türkçenin zenginliğinin ortaya çıkmasına olanak sağlamıştır. Bu çalışmalar ile öğrencilerin Türk kültürünü daha yakından tanıması hedeflenmiştir.

BÖLÜM III

3. YÖNTEM

3.1. Araştırmanın Modeli / Deseni

Bu çalışmada nitel araştırma yöntemi kullanılmıştır. Nitel veri toplama tekniklerinden ise doküman analizi kullanılmıştır. Doküman analizi tekniği ile alandaki ders kitapları ve Avrupa Ortak Çerçeve Programı incelenmiştir. Yıldırım ve Şimşek (2011), “Doküman incelemesi, araştırılması hedeflenen olgu ve olaylar hakkında bilgi içeren yazılı materyallerin analizini kapsamaktadır. Dokümanlar nitel araştırmalarda etkili bir şekilde kullanılması gereken önemli bilgi kaynaklarıdır. Bu tür araştırmalarda, araştırmacı ihtiyacı olan veriyi, gözlem ve görüşme yapmaya gerek kalmadan elde edebilir. Yani nitel araştırmalarda doküman incelemesi tek başına bir veri toplama yöntemi olarak da kullanılabilir” şeklinde açıklamışlardır. Fraenkel ve Wallen (2006) doküman inceleme için sekiz aşamalı bir yol önermiştir: Doküman incelemede ilk aşama içerik analizinin yapılma amacının belirlenmesidir. Bu aşamayı kavramların tanımlanması aşaması izler. Ardından neyin analiz edileceğine karar verilen analiz birimlerinin belirlenmesi aşaması gelir. Daha sonra araştırmacı amacına uygun olarak analiz edilecek verilerin yerlerini belirler. Burada elde edilen veriler ile amaçlar arasındaki ilişkiyi açıklayan mantıksal bir yapının gerçekleştirilmesi aşaması devreye girer. Araştırmacı örneklem planını geliştirme ve kodlama kategorilerini belirleme aşamalarını izleyerek elde ettiği verileri analiz için hazır duruma getirir. Örneklem planını geliştirme aşamasında araştırmacının amacına uygun örnekleme yöntemlerinden birisi seçilmelidir. Bu bilgilerden hareketle alanda yapılmış çalışmalar doküman analizi yöntemi ile incelenmiştir ve toplumdilbilimsel bir bakış açısı ile Türkçedeki örtmecelerin dil öğretimine yansıtılması gerektiği üzerinde durulmuştur.

3.2. Evren / Örneklem

Bu çalışmanın örneklemini yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları ve Avrupa Ortak Çerçeve Programı oluşturmaktadır.

3.3. Verilerin Analizi

Çalışmada ders kitaplarından ve Avrupa Ortak Başvuru Metni’nden elde edilen veriler örtmece sözler açısından incelenmiş ve bu sözlere yönelik farkındalıklar saptanmaya çalışılmıştır.

BÖLÜM IV

4. BULGULAR

Avrupa Ortak Çerçeve Programı (http://ttkb.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2022_01/04144518_CEFR_TR.pdf), A1 seviyesinden C1 seviyesine kadar yabancı/ikinci dil öğretiminde öğrencilere bir yol haritası sunar. Dil öğretiminde ve kullanımında toplum ve birey arasındaki etkileşimin önemini kabul ederek sosyal olguları göz önünde bulundurur. Bütün dil seviyelerinde eylem odaklı bir yaklaşım tercih edilmiştir. Bu yaklaşım amaca yönelik kullanımı ifade etmektedir. Bu yaklaşımda dil öğrencileri sosyal bir aktör olarak kabul edilmiştir. Yaşam boyu öğrenme hedefinden yola çıkarak çok dilli ve çok kültürlü yetkinliğe dayalı dil öğretimi benimsenmiştir.

Çalışmanın bu bölümünde diller için Avrupa Ortak Başvuru Metni'nde farklı seviyelerde yer alan kazanımlarda örtmece bilgisi gerektiren ifadeler tespit edilmeye çalışılacaktır. Daha sonra ise yabancı dil olarak Türkçe öğretimi ders kitapları örtmece söz/sözcükler açısından ele alınarak incelenecektir. Örtmece söz/sözcük kullanımları ve örtmece söz/sözcüklere yönelik farkındalıklar saptanacaktır.

Tablo 4.1.Örtmece Sözlere Yönelik Dil Portfolyosu'nda Yer Alan İfadeler

D-AOBM Örneği	Tanımlayıcı Ölçekleri	Kazanımlar	Seviyeler
Canlı bir izleyici kitlesinin parçası olarak anlama		Bir sunumdaki esprilerin veya imaların amacını anlayabilir.	C2
İşitsel (veya işaret dilinde) medya içeriğini ve kayıtları anlama		Bazı standart dışı kullanımlar da dahil olmak üzere çok çeşitli kayıtlı ve yayımlanmış materyalleri anlayabilir ve örtük tutumlar ve insanlar arasındaki ilişkiler dahil olmak üzere daha ince ayrıntı noktaları belirleyebilir.	C1
TV, film ve video izleme		Standart dil veya aşına olduğu bir ağızda konuşulması koşuluyla çoğu film, oyun ve TV programlarındaki ince ayrıntıları ve ima edilen anlamları anlayabilir.	C1

Genel okuduğunu anlama	İnce tarz farklılıklarını ve hem örtük hem açık anlamı fark edip takdir ederek çok çeşitli uzun ve karmaşık metinleri anlayabilir.	C2
Yazışmaları okuma	Tekrar okuma fırsatı olması ve kaynak araçlara erişebilmesi koşuluyla e-posta, tartışma forumları, vloglar/bloglar vd. de ifade edilen örtük ve açık tutumları, duyguları ve fikirleri anlayabilir.	C1
Bilgi ve sav için okuma	Sosyal, mesleki veya akademik hayatta karşılaşılması muhtemel çok çeşitli uzun, karmaşık metinleri, tutumları ve hem ima edilen hem de açıkça belirtilen fikirleri içeren daha ince ayrıntı noktalarını belirleyerek detaylı olarak anlayabilir.	C1
Serbest zaman etkinliği olarak okuma	İnce tarz ayrımlarını ve hem örtük hem açık anlamı fark edip takdir ederek farklı türlerde klasik veya gündelik anlatım içeren edebi veya edebi olmayan metinler de dahil olmak üzere hemen hemen tüm metin tiplerini okuyabilir.	C2
	Dilin standart biçiminde veya aşına olduğu bir ağızda üretilmiş çağdaş, edebi ve kurgu olmayan metinleri, biraz zorluk yaşayarak ve örtük anlam ve fikirleri fark edip takdir ederek okuyabilir.	C1
Karşılıklı konuşma	Selamlaşmanın ve hitap etmenin basit, günlük nezaket yapılarını kullanabilir.	A2
Çevrim içi karşılıklı konuşma ve tartışma	Birden fazla katılımcıyla çeşitli katkıların iletişimsel niyetlerini ve kültürel imalarını anlayarak gerçek zamanlı çevrim içi [bilgi/görüş] alışverişinde bulunabilir.	C1
	Katkılarını mesaj dizisindeki önceki katkılara bağlayarak, kültürel imaları anlayarak ve uygun şekilde onlara tepki vererek çevrim içi [bilgi/görüş] alışverişine katılabilir.	B2
Açıklama isteme	Bir grubun bir üyesine örtük bir biçimde ifade edilen veya yetersiz bir biçimde ifade edilen bir konuyu açıklığa kavuşturmak için takip soruları sorabilir.	B2

Genel aracılık	Kişilerin ihtiyaçlarına ve ilgili duruma göre çeşitli roller üstlenerek, ince ayrımları ve örtük eğilimleri belirleyerek ve hassas bir tartışmaya rehberlik ederek, etkin ve doğal bir şekilde aracılık yapılabilir. Tutum belirleyen boyutları ve çoğu ince ayrımı doğru bir şekilde aktararak, ayrıca sosyokültürel anlamlara işaret ederek (ör. üslup kullanımı, küçümseme, ironi ve alay), olgular ve savların ifade ediliş şeklini açık, akıcı ve iyi yapılandırılmış bir dille açıklayabilir.	C2
Yazı içeriğinde metin işleme	(A dilindeki) bir metindeki olgu veya savların sunulma şeklini, özellikle başka birinin görüşü aktarılırken küçümseme, örtülü eleştiri, ironi ve alaycılık kullanımına dikkat çekerek yazılı olarak (B dilinde) açıklayabilir.	C2
Not alma(dersler, seminerler, toplantılar vb.)	Söylenen şeylerdeki çıkarımların ve imaların farkındadır ve fiili olarak kullanılan sözcüklere ek olarak bunlar hakkında da notlar alabilir.	C2
Yaratıcı metinleri(edebiyat dahil) çözümlene ve eleştirme	Farklı dönem ve türlerden eserlerin (ör. roman, şiir, oyun) ince tarz farklılıklarını ve hem örtük hem de açık anlamlarını fark edip takdir ederek bu metinlere yönelik eleştirel değerlendirmeler yapabilir. Metin dilinin daha incelikli ayrımlarını, retorik etkilerini ve dilin üslup biçimsel kullanımını(ör. metefor, olağan dışı söz dizimi, muğlaklık) anlam ve yan anlamlarını yorumlayıp “açığa çıkararak” fark edebilir.	C2
Etkileşimi yönetme	Etkileşimdeki örtük eğilimleri fark edebilir ve tartışma gidişatına rehberlik etmek için uygun adımlar atabilir.	C2
Çoğul kültürlü bir ortam sağlama	Hassas bir tartışmayı ince ayrımların ve örtük eğilimlerin farkında olarak etkili bir şekilde yönlendirebilir.	C2
Resmi olmayan durumlarda(arkadaşlar ve meslektaşlarla) aracı görevi üstlenme	Muhatapların açık bir biçimde sesletmeleri ve kendisini açıklama isteyebilmesi ve kendini nasıl ifade edeceğini planlamak için ara verebilmesi koşuluyla, önemli nezaket kurallarına uyararak, kişisel ilgi alanındaki konular hakkında(A dilinde) söylenenlerin ana anlamını (B dilinde) iletebilir.	B1

Çoğul kültürlü birikimi temel alıp geliştirme	Yargıların ve önyargıların sıklıkla temellendiği örtük değerlere farkındalık göstererek kendisinin ve diğer sosyal grupların bakış açıları ve uygulamalarını tanımlayabilir ve değerlendirebilir.	B2
Toplumdilbilimsel uygunluk	Mizah, ironi ve örtük kültürel göndermeleri anlayabilir ve ince anlam ayrımlarını yakalayabilir.	C1
	Belirgin nezaket kurallarının farkındadır ve uygun şekilde davranır.	B1
	Gündelik selamlama ve hitap amaçlı nezaket yapılarını kullanarak çok kısa sosyal alışverişlerini halledebilir.	A2
	En basit günlük nezaket yapılarını kullanarak temel sosyal iletişim kurabilir.	A1
Toplumdilbilimsel uygunluk ve kültürel repertuar	Alıcı- Alışıldık olmayan metinlerdeki sosyokültürel uzlaşıları fark edebilir (ör.uygun üslup, nezaket biçimleri, sosyal statü, tabu konular vb.)	C2
	Üretici- Metin üretiminde sosyokültürel normlara uygun davranır (ör. uygun üslup, nezaket biçimi, statü, tabular vb.).	C1
Dilsel farkındalık ve yorumlama	Bir metinde ima edilen ancak açıkça belirtilmeden aktarılan bilgileri anlayabilir (ör. “Kayak yapmaya gitti.” ya da “Onu hastanede ziyaret edeceğim.”).	B2

Tablo (4.1.)’de yer alan ifadelerin tamamı örtmece ile gerçekleşmez. Bazen sezdirim yaparız, bazen çıkarımlara başvururuz. Dilde bunun için pek çok olanak vardır ama bu yollardan bir tanesi de örtmecedir. Örtmece dilsel birimleri anlamda bir değişiklik olmadığı halde görünümünü değiştirme olayıdır. Dilsel bir kaçınmanın sonucudur. İnsanlar iletişim halindeyken iletişimin sekteye uğramaması ve nezaket göstermek adına birtakım ifadeleri kullanmama eğilimi gösterirler. Toplumsal kesitlere göre bu tür ifadelerin kullanımı farklılık gösterebilmektedir. Hedef dili öğrenen kişilerin bu dilsel farkındalığı kazanması ve yorumlaması başlıca amaçlardandır. Avrupa Ortak Çerçeve Programında da değinilen bu ifadelerle yönelik kazanımlar yer almakta, örtmece sözler dil öğrencilerine kazandırılacak

hedeflerin başında gelmektedir. Sözlü iletişimde belirleyici bir yere sahip olan örtmeceler her türlü iletişimsel bağlamda karşımıza çıkmaktadır. Bu ifadelerin dili öğrenmekte olan öğrencilerde bilinçli bir farkındalık oluşturularak verilmesi öğretimin başarıya ulaşmasında bir öncelik olarak karşımıza çıkmaktadır. Farkındalık yaratılırken yalnızca ders kitapları gibi materyaller tek başına yeterli olmamaktadır. Yabancı dil olarak Türkçe öğreten bireylerin ayrıca farkındalığa dikkat çekmesi gerekmektedir. Etkin bir şekilde sözvarlığının anlaşılması ve kullanılması yani aktif sözvarlığının harekete geçirilmesi yabancı dil öğretiminde belirleyici bir öneme sahiptir. Dilin iletişimsel bağlamında toplumdilbilimsel yeteneklerin aktarılabilmesi yani toplumsal kesitlere göre dilin kullanımı, belli sınıfların söylem farklılıkları gibi özelliklerin verilmesi gerekmektedir (Uzdu Yıldız, 2016, s.486-490). Kültürden kültüre değişim gösteren örtmece sözlerin öğretim ortamına yansıtılması iletişimsel açıdan bir gereksinimdir. Dil kullanımının toplumsal boyutu ile kazandırılması gereken bilgi ve beceriler toplumdilbilimsel yeterlilik kapsamında ele alınmaktadır. Öğrencilerin sosyokültürel ipuçlarını tanımasıyla dilin işlevlerine yönelik hareket etmesi dilin sosyokültürel aktarımı açısından önemlidir.

Ders kitaplarında yer alan örtmece ifadeler önce sınıflandırılıp daha sonra tespit edilmiştir. Alanyazında Ospanova'nın (2019) yapmış olduğu sınıflandırma göz önünde bulundurularak değerlendirilmiştir. Örtmeceler ölümü ifade eden, hastalık ve bedensel kusur ifade eden, eş için kullanılan örtmeceler şeklinde sayıca fazla olanlar çalışmamızda yer almıştır. Öğrencilerin bu sözlere farkındalığını arttırmak adına örneklendirme yoluna gidilmiştir.

Tablo 4.2. Örtmece Sözlere Yönelik Yeni İstanbul Uluslararası Öğrenciler İçin Ders Kitabı A1-A2-B1-B2 ve C1 Ders Kitaplarında Yer Alan İfadeler

4.2.1.Ölüm Sözcüğünü İfade Eden Örtmece Kullanımları	Seviye-Sayfa
Ev sahibi bir yıl önce <i>vefat etmiş</i> .	A2 62
Küçük yaşta anne ve babasını <i>kaybeder</i> .	A2 89
1998'de eşim <i>vefat ettikten</i> sonra hayatımda büyük bir boşluk oldu.	B1 70
Eşinin <i>vefatından</i> sonra bir süre memleketten uzakta yaşadı.	B1 71
Annesini <i>kaybeden</i> çocuğun gözyaşları bizi ağlattı.	B2 80
John 1999'daki İstanbul depreminde <i>hayatını kaybetmiş</i> olmalı.	B2 82

Bu belgeye göre John artık <i>hayatta değildi</i> .	B2 82
<i>Aramızdan ayrıldı.</i>	B2 89
1631 yılında doğum sırasında <i>yaşamını yitirdi</i> .	B2 101
Doğum sırasında <i>vefat etmiştir</i> .	B2 102
Annesini <i>kaybetti</i> ama en azından dostlarıyla teselli buluyor. Değil mi?	C1 40
1996 yılında oğlunu trafik kazasında <i>kaybetti</i> . Oğlunu <i>kaybettikten</i> sonra emlakçı işine girdi ve iflas etti.	C1 87
Uçak kazasında <i>hayatını kaybedenlerin</i> sayısının gittikçe artması tüm ülkeyi yasa boğdu.	C1 116

Yeni İstanbul uluslararası öğrenciler için oluşturulan ders kitaplarının bütün seviyelerinde yer alan ölüm ile ilgili örtmece ifadelerin sayısı 14'tür. A1 ders kitabında ölümle ilgili bir örtmece ifadeye yer verilmemiştir. A2 seviyesinde 2, B1 seviyesinde 2, B2 seviyesinde 6 ve son olarak C1 seviyesinde 4 örtmece söz ve sözcük bulunmaktadır. Sıklıkla ölüm sözcüğünü ifade etmek için vefat etmek, kaybetmek ifadeleri kullanılmıştır. Ölüm sözcüğünü uyku ile ilişkilendiren ve uyku gibi algılanmasına neden olan ifadeler rastlanmamıştır. Ölümün sonsuzluğuna, dünyanın geçiciliğine yönelik üst düzey ifadeler de yer almamaktadır. Yine aynı şekilde hakkın rahmetine kavuşmak, hakka yürümek, edebi aleme intikal etmek gibi üst düzey dil becerisi gerektiren ifadelerin kullanımı herhangi bir şekilde yer almamaktadır. Ders kitaplarında bu tür ifadelerin kaç tane bulunduğundan çok öğrencilerin farkındalık kazanmalarına yönelik uygulamalar tercih edilmelidir. Ders kitaplarında sayı ve tür bakımından farklılık gösteren bu tür ifadelerin orantılı dağılımı yapılırsa öğrencilerin sözcük hazinesinin zenginleşmesine katkı sağlayacaktır. Günlük hayatta bu tür ifadelerin kullanımı ile her zaman karşılaşma ihtimali olan öğrencilerin sezgilerinin arttırılarak dil öğretiminde örtmece söz/sözcükler ile karşılaşmasına olanak verilmelidir.

4.2.2.“Eş” Sözcüğü İçin Kullanılan Örtmece İfadeler	Seviye-Sayfa
<i>Eşime</i> ve çocuklarıma kahvaltı hazırlıyorum. Sonra <i>eşim</i> işe, çocuklarım okula gidiyor. Akşam <i>eşim</i> ve çocuklarım eve dönüyor. Ben ve <i>eşim</i> film izliyoruz, sohbet ediyoruz.	A1 51

Pınar ve <i>eşi</i> akşam ne yapıyor?	A1 51
Hafta sonları <i>eşim</i> ve çocuklarım ile alışverişe gidiyoruz.	A1 58
<i>Eşim</i> de A2 seviyesinde öğrenci. Bu benim <i>eşim</i> .	A1 62
O ve <i>eşi</i> kahvaltı yapıyorlar. Rıza Bey ve <i>eşi</i> hafta sonları dışarıya çıkıyorlar.	A1 65
<i>Eşim</i> zayıf ve uzun boylu. Ben, <i>eşim</i> ve çocuklarım bahçede yürüyoruz.	A1 71
Ahmet ile <i>eşi</i> ne zaman evlendi? Ahmet ile <i>eşi</i> bu sene evlilik yıldönümlerini nerede kutladı?	A1 97
Teyzemin <i>eşinin</i> adı Mehmet. Amcamın <i>eşi</i> Sibel yengem 35 yaşında ve terzi.	A1 106
<i>Eşimin</i> ofisinde çalışıyoruz.	A1 123
Pazar günü kardeşim ve <i>eşi</i> bize geldi. Onun <i>eşi</i> de çalışıyor mu? Evet, onun <i>eşi</i> de öğretmen.	A2 34 A2 34
Ben <i>eşimle</i> beraber Avrupa turuna çıkmak istiyorum.	A2 50
Ali <i>eşiyle</i> beraber nereye gitmek istiyor?	A2 51
Ceren'in <i>eşi</i> Selim kızına prenses gibi davranıyor.	A2 59
<i>Eşi</i> de ev hanımıymış.	A2 62
Kız kulesi efsanesinin en meşhuru Sultan ve <i>eşi</i> hakkındadır.	A2 69
<i>Eşim</i> bana sürpriz yaptı diye mutluyum.	A2 76
Ben yarın Almanya'ya gidiyorum çünkü <i>eşim</i> ve kızım hala Almanya'da. Daha sonra kızım ve <i>eşimle</i> birlikte Türkiye'ye döneceğiz.	A2 99
Yanımda <i>eşim</i> , çocuklarım ve torunlarım var. En güzel doğum günü hediyem <i>eşim</i> .	B1 15
<i>Eşiniz</i> de siz de çalışıyorsunuz.	B1 16
<i>Eşimin</i> ehliyeti var ama araba kullanmaktan korkuyor.	B1 30
<i>Eşimin</i>istiyorum.	B1 36
<i>Eşimin</i> bu konudaki görüşü çok katı.	B1 40
Sevda Hanım'ın bebeğine <i>eşi</i> bakacak.	B1 42
Ben <i>eşime</i> yatarken kapıyı kitlemesini söyledim.	B1 45

Az önce <i>eşim</i> ateşimi ölçtü.	B1 56
Bugün <i>eşimin</i> doğum günü onun en sevdiği yemekleri yapmalıyım.	B1 67
1998’de <i>eşim</i> vefat ettikten sonra hayatımda büyük bir boşluk oldu.	B1 70
<i>Eşinin</i> vefatından sonra bir süre memleketten uzakta yaşadı.	B1 71
Keşke <i>eşim</i> film izlerken uyumasa, söz vermesine rağmen bu akşam da filmi bitiremedik.	B1 90
<i>Eşimle</i> bir sahil kasabasına yerleşsem.	B1 93
<i>Eşim</i> ve gelinim odun ateşinde gözleme pişirir ve keçi peyniriyle kahvaltı yaparız. <i>Eşim</i> Güneş de bir yörük kızıydı. Ben keçiler ile ilgilenirken <i>eşim</i> kızımıza bakar. Tüm aile keçileri bir yerde toplamak için uğraşırız: <i>eşim</i> , ben, kayınpederim, kayınvalidem.	B1 115
<i>Eşim</i> araba kullanabilseydi onu her gün işe götürmek zorunda kalmazdım.	B1 117
Evin <i>hanımı</i> misafirlere yanında türk lokumu yahut çikolatayla beraber Türk kahvesi ikram eder.	B1 126
Oğluma baktıkça <i>eşimi</i> hatırlıyorum, gittikçe ona daha çok benziyor.	B2 20
Bu araba <i>eşiniz</i> tarafından hiç kullanılmış mı?	B2 32
<i>Eşim</i> , çocuklarımız okullarını bitirinceye değin emekli olmayı düşünmüyor.	B2 38
Yemek yaparken <i>eşim</i> arayıp beni yemeğe davet etti.	B2 45
Yarın akşamki yemeğe gelecek misafirler <i>eşimin</i> iş arkadaşları.	B2 57
<i>Eşimin</i> çalıştığı yerin yanında güzel bir kafe var.	B2 62
Bu süreçte ailesiyle uzun süre görüşmeyen John <i>eşi</i> Lisa, uzun zamandır kocasından haber alamadığı için “John 1999’daki İstanbul depreminde hayatını kaybetmiş olmalı.” diye düşündü.	B2 82
Kerim “ <i>Eşim</i> şimdi evdedir.” diye düşündü.	B2 98
Tac Mahal’i, Şehzade Hürrem adıyla da bilinen Hint-Türk imparatoru Şah Cihan, 1931’de, doğum sırasında ölen <i>eşi</i> Ercümen Banu Begüm’ün anısına yaptırmıştır. İmparator Cihangir, oğlunun göz	B2 101

kamaştırıcı güzellikteki genç <i>eşine</i> “Mümtaz Mahal” lakabını verdi. Şehzade Hürrem, İmparator Cihangir’in ikinci <i>eşinden</i> olan üçüncü oğluydu. Modern bir tarihçi, Şehzade Hürrem’in <i>eşi</i> Mümtaz Mahal’e sonsuz bir aşk duyduğunu söylüyordu. <i>Eşinin</i> cenaze töreni sırasında müzik çalınmasını kesinlikle yasakladı. Şah Cihan, <i>eşinin</i> yokluğuna alışıp alışamayacağı korkusuyla ömrünü sürdürdü.	
<i>Eşi</i> ölünce beyaz yas elbiselerini giymiştir. <i>Eşinin</i> hatırasını yaşatmak için anıt mezar yaptırmıştır.	B2 102
<i>Eşim</i> arabayı çok hızlı kullandığı için ona sordum.	B2 104
Ben, <i>eşime</i> “Hafta sonu Sapanca’ya gidelim.” dedim.	B2 109
<i>Eşim</i> dün eve çiçeklerle geldi çünkü.....	C1 21
Züleyha’nın <i>eşiyle</i> ne zaman ve nasıl evlendiği	C1 39
Dünyadaki en büyük amacım, sizin tarafınızdan sevilmek ve sizin <i>eşiniz</i> olmaktır.	C1 41
Sesini alçaltarak “Korkma <i>Hanım!</i> ” dedi.	C1 41
Mektupları yazan kişiyi bildiği için Ahmet Bey <i>eşi</i> gibi endişelenmiyor.	C1 42
Ahmet Bey iyi yazı yazmayı <i>eşiyle</i> mektuplaşmasına borçludur.	C1 42
<i>Eşim</i> “ Eğer dedemle daha çok vakit geçirseymdim şimdi onu bu kadar özlemezdim.” der.	C1 44
<i>Eşim</i> yarın sabah uçak biletlerimizi alacakmış.	C1 49
Ben sabah uyandığımda <i>eşim</i> çoktan evden çıkmış oluyor.	C1 55
<i>Eşler</i> boşandıktan sonra nafaka ödeyerek çocukların masrafını karşılarlar.	C1 64
Kocası yaşarken <i>eşine</i> kötü davrandığı için, kadın, cinayeti yetkililere bildirmemekte haklı bulunur.	C1 65
Yazılı kaynaklarda bulunan ilk dava kaydı <i>eşinin</i> öldürülmesini yetkililere haber vermeyen bir kişi hakkındadır.	C1 66
Kimi <i>eşinden</i> ayrılıp çocuklarını terk ediyor. Kaplan’ın ilk işi <i>eşinden</i> boşanmak oldu. <i>Eşim</i> beni terk etti. 58 yaşındaki Savgan <i>eşinin</i> ve ailesinin isteklerini karşılamaya çalışırken beş parasız kaldı.	C1 87

Milli piyangoyu kazanır kazanmaz <i>eşinden</i> ayrılan kişi?	C1 88
Mutluluğu aramak için çıktığı yolda <i>eşi</i> ile tanıştı.	C1 90
Zajonc, bir grup meslektaşıyla, 25 yılı birlikte geçirdikten sonra <i>eşlerin</i> yüzlerinin birbirine benzeyip benzemediklerini test etmek için bir çalışma yürütmüştür.	C1 123

Yeni İstanbul uluslararası öğrenciler için oluşturulan ders kitaplarının bütün seviyelerinde yer alan eş sözcüğü ile ilgili örtmece ifadelerin sayısı 85'dir. Eş sözcüğü ölçünlü dilde örtmece olmaksızın normal kullanım haline gelerek karısı-kocası ifadelerinin tümünü karşılayabilir nitelikte kullanılmaya başlanmıştır. Sıklıkla kullanılmasının bir sebebi de budur. Bir örtmece amacı olmaksızın normal kullanımlarda yerini almıştır diyebiliriz. A1 seviyesinde 17, A2 seviyesinde 11, B1 seviyesinde 20, B2 seviyesinde 18, C1 seviyesinde ise 9 tane eş sözcüğünü karşıyacak ifadelere yer verilmiştir. Eş sözcüğü daha sık kullanılmakla beraber hanım sözcüğüne ise 2 kez yer verilmiştir (B1-C1).

4.2.3.Hastalık veya Bedensel Kusur İfade Eden Örtmece Kullanımları	Seviye-Sayfa
Spor yapmaya yapmaya <i>kilo aldım</i> .	B1 8
Ahmet zayıftı ve daha sağlıklıydı, <i>kilo aldıktan</i> sonra pek çok sağlık problemi yaşadı.	B1 25
<i>Engelli</i> bir insan olarak doğdu.	B1 33
Annem çok <i>kilo aldı</i> . Ne yapmalı?	B1 51
<i>Obezitenin</i> zararları	B1 52
<i>Kilolu</i> insanların tansiyon, diyabet gibi hastalıklara daha yakın olması ile ilgili araştırmalar	B1 52
Çok <i>kilo aldım</i> . Bu kadar çok tatlı yememen gerekiyor.	B1 54
Çok <i>kilo aldım</i> . Spor salonuna gitmem gerek.	B1 56
Bir ayda beş <i>kilo aldım</i> .	B1 73
Keşke insanlar <i>engellilerin</i> park yerlerine arabalarını bırakmasalar.	B1 90
Ablam çok zayıftı, ben ise daha <i>kiloluyum</i> .	B1 106

Spor yapsaydı <i>kilo almazdı</i> .	B1 114
Tatilden <i>kilo alarak</i> döner.	B2 23
Yaz gelince <i>kilo almamaya</i> dikkat edilmeli.	B2 32
Üstelik bazı araştırmalar bu fikri destekliyor ve hayvansal ürünleri tüketmeyi bırakarak şeker hastalığı, kanser, <i>obezite</i> ve kalp hastalıklarını önleyebileceğimizi belirtiyor.	B2 64
Diyetisyen <i>kilolu</i> hastalara ne/neler yaptırır?	B2 80
Çok <i>kilo aldın</i> artık daha az yemelisin.	B2 88
Adana'da <i>kilo aldın</i> mı?	B2 104
Müze <i>engelli</i> çocuklar için de özel olarak hizmet sunmaktadır.	B2 110
<i>Engelliler</i>	B2 111
<i>Kilo almak</i> için çok uğraşiyor hatta yatmadan önce yemek yiyor.	B2 135
Edison hem trendeki işinden oldu hem de ömür boyu <i>ağır işitmesine</i> yol açacak biçimde yaralandı.	C1 19
3 Mart 1847'de İskoçya'da doğan Graham Bell'in annesi doğuştan <i>işitme engellydi</i> . Dedesi ve babası yıllarını <i>işitme engellilere</i> adamıştı. Özellikle babası <i>işitme engellilere</i> duymasalar bile konuşmayı öğretmenin yollarını geliştirmeye çalışmıştı.	C1 19

Hastalık bütün hayatımız boyunca karşılaşılabileceğimiz ölüm gibi evrensel bir olgudur. Yeni İstanbul uluslararası öğrenciler için oluşturulan ders kitaplarının bütün seviyelerinde yer alan hastalık ve bedensel kusur ifade eden örtmece ifadelerin sayısı 25'dir. A1 ve A2 seviyelerinde bu tür ifadeleri karşılayan örtmece ifadelere yer verilmemiştir. B1 seviyesinde 12, B2 seviyesinde 9, C1 seviyesinde ise 4'tür. Sakat kelimesi toplumda yaşayan fiziksel veya bedensel bir kusuru olan kişileri psikolojik açıdan kötü etkilediği için o kişileri rencide etmemek adına engelli kelimesinin kullanılması tercih edilmektedir. Engelli kelimesi(B1-B2), işitme engelli(C1), kulakları ağır işiten (C1) ifadeleri böyle durumda bulunan kişileri rencide etmemek, daha iyi hissetmelerini sağlamak için daha uygun bir şekilde ifade eden örtmece örnekleridir. Unutulmamalıdır ki her insan bir engelli adaydır. Yaşamımızın her alanında onlara yardımcı olmalı ve saygı duymalıyız.

Günümüzde birçok insan kilo problemi yaşamaktadır. Bir hastalık olarak ifade edebileceğimiz şişmanlık çağımızın sorunudur. Fakat şişman sözcüğünü örtterek daha iyi anlama gelebilecek obezite sözcüğünün kullanımı yeğlenmektedir. Çok şişman anlamına gelen obezite sözcüğü(B1-B2) ile birlikte kilo almak (B1-B2), kilo sorunu yaşamak, kilolu gibi daha hafif ve örtülü ifadelerin kullanımı tercih edilmektedir.

Tablo 4.3.Örtmece Sözlere Yönelik Yeni Hitit Yabancılar İçin Türkçe Ders Kitabı A1-A2-B1-B2 ve C1 Kitaplarında Yer Alan İfadeler

4.3.1.Ölüm Sözcüğünü İfade Eden Örtmece Kullanımları	Seviye-Sayfa
Ne yazık ki eşini doğumda <i>kaybeder</i> .	A1-A2 167
1980’de bir soygun sırasında <i>can verdi</i> .	B1 23
20 Temmuz 1973’te <i>aramızdan ayrıldıktan</i> sonra ise arkasında muhteşem bir kariyer ve daha önemlisi de bir felsefe bıraktı.	B1 24
Mart 1915’te bir otel odasında <i>yaşama veda etti</i> .	B1 125
Yazarın dedesi <i>hayatta değil</i> .	B1 129
1963 yılında <i>hayatını kaybedince</i> Manisa halkınca bir efsaneye dönüştürülmüş, heykeli dikilmiştir.	B1 149
<i>Can bedenden ayrılacak</i> . <i>Can kafeste durmaz uçar</i> .	B2-C1 11
Metin olmasa çok kişi <i>tahtalı köyü boylayacaktı</i> .	B2-C1 12
Şu anda hiçbiri <i>hayatta olmayan</i> sinemanın sessiz kahramanları, yaşadıkları dönemde olduğu gibi şu anda da komedi sekterönün en önemli kişileri olarak anılmaktadır.	B2-C1 86
Her yıl yüz binlerce insan sigaraya bağlı hastalıklardan <i>hayatını kaybetmektedir</i> .	B2-C1 92

Yeni Hitit yabancılar için Türkçe ders kitabı A1-A2-B1-B2 ve C1 kitaplarında ölüm sözcüğü ile ilgili kullanılan örtmece ifade sayısı 11’dir. Burada örtmece ifadeler kendi içinde farklılık göstermektedir. Canın bedeni terk etmesiyle ifade edilen can vermek, can bedenden ayrılacak, can kafeste durmaz uçar (B1-B2-C1) gibi yapılar can sözcüğünün kullanımı ile

örtmecelenir. Bu şekilde ölüm kavramı daha yumuşak bir dille aktarılır. Tahtalı köyü boylamak (B2-C1) ender rastlanan bir örtmecedir.

4.3.2.“Eş” Sözcüğü İçin Kullanılan Örtmece İfadeler	Seviye-Sayfa
<i>Eş, Dost, Akriba</i>	A1-A2 34
Diğer <i>hanımlar</i> bizim komşumuz.	A1-A2 34
<i>Eşim</i> çok erken uyanıyor.	A1-A2 39
Okulun müdürü <i>eşi</i>	A1-A2 41
<i>Eşimle</i> nasıl tanıştık?	A1-A2 51
Anlat bakalım, <i>eşinle</i> nasıl tanıştınız?Bir gün <i>eşinle</i> de tanışmak isterim.	A1-A2 51
Pazar günü <i>eşimle</i> haftalık alışveriş için süpermarkete gittik.	A1-A2 58
Doktor Bey <i>eşim</i> eskisi gibi sağlıklı olacak mı?	A1-A2 85
<i>Eşi</i> adamı yakalamaya çalışmaktadır. Kadının <i>eşini</i> yakalamaya çalışmasını anlatmaktadır.	A1-A2 120
<i>Eşiniz</i> , sevgiliniz ya da iyi bir arkadaşınızla tiyatro sinema gibi yerlere gidin.	A1-A2 150
Ne yazık ki <i>eşini</i> doğumda kaybeder.	A1-A2 167
Dün akşam <i>eşim</i> televizyon seyrede seyrede uyudu.	A1-A2 194
<i>Eşin</i> ve sen birbirinizle nasıl tanıştınız?	B1 19
Hatice Aydın ev hanımı ve Beşiktaş’ın fanatik taraftarlarından biri. Sadece kendisi <i>eşi</i> ve 10 aylık kızı da sıkı Beşiktaş taraftarı. İlk kez bir maça <i>eşiyle</i> gitmiş.	B1 28
<i>Eşinizle</i> tartıştınız.	B1 36
Demet Hanım ve <i>eşi</i> evlenip yurtdışına gittiler.	B1 41
<i>Eşim</i> ay...sigara içmiyor.	B1 44
Kendini de <i>eşini</i> de komik buluyor.	B1 50
<i>Eşiniz</i> ya da sevgiliniz iyi gelirli bir iş için ülke değiştirmek zorunda kalsa siz de onunla gider misiniz?	B1 63
Mine sofrayı <i>eşine</i> kaldırttı.	B1 71

Ali bey köpeğini/köpeğine bu sabah <i>eşini/eşine</i> gezdirtti.	B1 71
Ahmet'in bu parasızlıkta yıldönümü hediyesi olarak <i>eşine</i> son model araba aldığı duyunca...	B1 137
Salih Varol ve <i>eşinin</i> evinde teknolojik hiçbir alet bulunmuyor.	B1 147
<i>Eşinizle</i> birlikte bu konu hakkında görüş alışverişinde bulunuyorsunuz.	B1 161
<i>Eşinizle</i> birlikte bu konu hakkında görüş alışverişinde bulunuyorsunuz.	B1 162
İkinci <i>eşi</i> olan karısı ve torunuyla birlikte ormanın bakım işleri ile uğrayan damadı Orozkul'a yardım etmektedir. Erkek de <i>eşinin</i> hissettiği gibi bomboş ve yalnız hissediyordu artık kendini.	B2-C1 14
Beliren yüz <i>eşinin</i> yüzüydü. Adam hemen <i>eşinden</i> ayrılmaya karar vermişti.	B2-C1 22
Bir başka öyküye göre bu yemeğin adı 19. yüzyılın yarısında Topkapı Sarayı'nı ziyaret eden III. Napolyon'un <i>eşi</i> kraliçe Eugenie tarafından verilmiştir.	B2-C1 44
Bizim evde parasal konularla <i>eşim</i> ilgileniyor.	B2-C1 59
Kendinize uygun bir <i>eş</i> seçip evlenin ve çocuk sahibi olun.	B2-C1 60
Bir işitseli, <i>eş</i> seçiminde ses tonu etkilemiştir. İşitsel biri, <i>eşinden</i> kendisini sevdiğini sık sık tekrarlamasını ister. <i>Eşlerine</i> karar verirken fiziksel yapı önemlidir. Bir dokunsalı, <i>eşinin</i> ilk dokunuşu etkilemiştir.	B2-C1 126
Beyin lobları incelemesi, şirketlerin eleman seçimi ve kişilerin doğru <i>eşleri</i> bulabilmeleri için yapılıyor.	B2-C1 128
Bir baş belasıdır! İş beğenmez, okul beğenmez, yer beğenmez, yurt beğenmez, <i>eş</i> beğenmez. Istrabı sadece yer, yurt, <i>eş</i> yüzünden değildir.	B2-C1 132

Eş sözcüğü ölçünlü dilde örtmece olmaksızın zaman içerisinde normal kullanım haline dönüşmüştür. Yeni Hitit yabancılar için Türkçe ders kitabı A1-A2-B1-B2 ve C1 kitaplarında eş sözcüğü ile ilgili kullanılan örtmece ifade sayısı 42'dir. Bunlar arasında hanım sözcüğü (A1-A2) bir kez kullanılmıştır.

4.3.3.Hastalık veya Bedensel Kusur İfade Eden Örtmece Kullanımları	Seviye-Sayfa
Saçlarım bembeyaz ve biraz <i>kiloluyum</i> .	A1-A2 50
En <i>kilolu</i> kim?	A1-A2 65
<i>Kilolu</i>	A1-A2 67
Çok <i>kilo aldım</i> .	A1-A2 81
<i>Kilo almışsın</i> .	A1-A2 93
Sen <i>kilo mu aldın</i> ?	A1-A2 108
Bu yüzden her zaman aynı <i>kiloda</i> kalıyor. Son zamanlarda çok <i>kilo aldım</i> .	A1-A2 129
Spor yapmamak <i>kilo almaya</i> neden oluyor.	A1-A2 131
Spor yapmaya yapmaya <i>kilo aldım</i> .	A1-A2 137
Bu araştırmaya göre zinde ve formda dış görünümüne sahip kişilerin iç organlarındaki yağlanma oranı, <i>kilolu</i> kişilere oranla daha yüksek olabiliyor.	A1-A2 171
Spor yapmaya yapmaya <i>kilo aldım</i> . <i>Kilo almamak</i> için spor yapıyorum.	A1-A2 194
<i>Kilolu</i> insanlar spor yapamaz.	B1 21
Görüşmeyeli <i>kilo almışsın</i> .	B1 51
Yine <i>kilo almışım!</i>	B1 63
Hamm; <i>görme ve duyma engelli</i> , yalnız bir adamdır.	B1 74
Canan <i>kilo aldığından</i> dolayı en sevdiği tatlıdan bir lokma bile yemedi.	B1 132
Eski kıyafetlerimi denediğimde çok <i>kilo aldığımı</i> fark ettim.	B1 143
Veysel yedi yaşında iken köyünde <i>çiçek salgını</i> başlamış. Veysel'in iki gözünde <i>çiçek hastalığı</i> nedeniyle görmez olmuş.	B2-C1 11
<i>Kilo almaktan</i> bu kadar şikayetçiysen sen de her akşam yemeğinden sonra tatlı yemeyiver.	B2-C1 43
<i>Bedensel engellileri</i> topluma kazandıracak çalışmalar yapılmalı.	B2-C1 59
Tatlıyı sevmiyor değilim ama <i>kilo almamak</i> için yemiyorum.	B2-C1 75
Hiç ısrar etme daha fazla yiyemeyeceğim,.....son günlerde çok <i>kilo aldım</i> , rejim yapmam lazım.	B2-C1 100
<i>Kilonuzu</i> korumaya çalışın.	B2-C1 111

Yeni Hitit yabancılar için Türkçe ders kitabı A1-A2-B1-B2 ve C1 kitaplarında hastalık ve bedensel kusur ifade eden örtmecelerin sayısı 26'dır. Sıklıkla kilo almak ifadesi kullanılmıştır. Görme, duyma ve bedensel engel (B1-B2-C1) ifadeleri de durumu uygun şekilde anlatan örtmece örnekleridir.

Geçmişte hastalık olarak ortaya çıkan ve salgına dönüşen, günümüzde ise kontrol altına alınan çiçek hastalığının olumsuz izlerini ortadan kaldırmak adına güzel bir bitki olan çiçeğe benzetilmesi örtmece ifadelerin en tipik örneğidir (Ospanova, 2014, s.84). B2-C1 ileri düzey ders kitabında çiçek salgını ve çiçek hastalığı ifadesi 2 kez kullanılmıştır.

İletişimsel yeterlilik kazanılması amacıyla dil konuşucularının tercih ettiği bu tür ifadeler dil öğretiminde ayrı bir öneme sahiptir. İnsan hayatının tıpkı doğum gibi bir evresi olan ölüm hayatın gerçeklerinden bir tanesidir. Ölümden sonraki yaşamın bilinmezliği ve bu tür durumlar sebebiyle ölüm insanoğlunu korkutmuştur. Bazıları için umut, kurtuluş, mutluluk, sevgiliye kavuşma ve yok olma kaynağı olmuştur. Ölümün kabulünde zorlanan insanlar onu telaffuz edip dile getirmekten bile kaçınmıştır. O sözcüğü kullanmak yerine daha hoş ifadeler tercih etmişlerdir. Bu sözcük kötü bir izlenim yarattığı için doğrudan kullanımından insanlar kaçınmışlardır. Bu bir örtme, eğretileme ve değiştirme olayıdır. Bu değiştirme olayı yalnızca Türk diline özgü değildir. Bütün dillerde gözlemlenen bir olgudur. Yapılan araştırmalara göre bütün toplumlar ölüm sözcüğünün ifade ettiği durumu doğrudan dile getirmekten her zaman çekinmişlerdir. Ölüm sözcüğü ile aynı anlamı taşıyan ancak ondan daha hoş, yumuşak olan ifadeler kullanılmıştır. "Farklı kültürleri temsil eden insanların ölüm kavramına karşı takındığı sözlü tavırlar da değişken bir görünüm sergiler. Yapılan araştırmalarda birçok toplumda insanların ölümü doğrudan ölüm, ölmek, ölü gibi kelimelerle dile getirmekten kaçındığı ve dolaylı anlatımlara başvurduğu belirtilir. Bununla birlikte az sayıda da olsa ölümle daha rahat yüzleşebilen ve ölümü daha rahat dile getiren toplumların varlığından da söz edilir." (Condon, 2014, s. 29 akt. Ospanova). Ölüm sözcüğü ile ilgili örtmecelerin sayısı sayıca fazladır. Türkçenin sözvarlığına zenginlik katan bu ifadelerin ders kitaplarında yer aldığı ancak örtmeceleri fark ettirmeye yönelik çalışmaların ve etkinliklerin bulunmadığını söyleyebiliriz. Dil öğrencilerinin farkındalık kazanması için öğretim materyallerinin düzenlenmesi faydalı olacaktır.

İlk çağlardan itibaren doğan bütün insanlar zaman içinde hastalanmışlar veya bir hastalığa maruz kalmışlardır. Tıbbın gelişmemesinden dolayı insanlar bu hastalıkların

insanüstü güçlerden kaynaklandığını düşünmüşlerdir. İnsanlarda kendilerince bu hastalıkları tedavi etmeye çalışmışlardır. İnsanlar bu hastalıkları telaffuz etmekten bile kaçınmışlardır. Hastalığın ismini dolaylı yoldan daha iyimser kavramlar ile adlandırmışlardır. Türk toplumunda hastalandım ifadesini kullanmaktan çekinen insanlar da vardır. Bu durum daha hafif ifade edilmeye çalışılmıştır. Rahatsızlandım, şifayı kaptım gibi örtülü ifadeler ile durumu aktarmışlardır. Hastalık isimleri daha yumuşak ve kulağa hoş gelen dil göstergeleriyle karşılanarak kişileri biraz da olsa rahatlatma amacıyla adlandırılmışlardır (örn. verem-ince hastalık, cüzzam-miskin hastalığı). Günümüz hastalığı şişmalık yerine insanları rencide etmemek amacıyla obezite örtülü ifadesinin kullanımı tercih edilmektedir. Fiziksel ve bedensel kusur ise engel kavramıyla ifade edilmektedir.

En genel ifade ile örtmece ifadeler ait olduğu toplumun yaşayış tarzı, korkuları, endişe duydukları durumlar ve inançlarından kaynaklı sebeplerle ortaya çıkmıştır. Kısacası toplumun kültürüyle birlikte gelişerek Türk dilinin sözcüğe katkıda bulunmuşlardır. Yukarıda da bahsettiğimiz gibi bu kullanımların sadece söz(cük) olarak yer alması tek başına yeterli değildir.

BÖLÜM V

5. SONUÇ VE ÖNERİLER

Türkçenin yabancı dil olarak öğretiminin önem kazandığı bu çağda dilin toplumsal boyutta kullanımı ön plana çıkmaktadır. Toplumların birbirleriyle olan iletişimi dil aracılığıyla sağlanmakta ve dil sayesinde toplumun kültürü aktarılmaktadır. Toplumun kültürünün yabancı dil olarak Türkçe öğrencilerine tanıtılması ve Türkçenin kültür dili haline getirilmesi her şeyden önce bir ihtiyaç değil zorunluluktur. Kültürün bir unsuru olan örtmecelerin de bu anlamda öğretimi büyük bir önem taşımaktadır. Ülkemize siyasi, ekonomik ve diğer nedenlerden dolayı gelen yabancıların bu sözlere karşı farkındalık kazanması ve toplumun kültürünü tanıması öncelikli hedefler arasındadır.

Türkçedeki örtmece sözler ile ilgili geçmişten günümüze kadar yapılmış olan çalışmalar ilgili araştırmalar bölümünde detaylıca aktarılmıştır. Örtmece sözlerin yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde kullanılmasına yönelik çalışmalar sayıca azdır. Dil öğretiminde önemli bir yere sahip olan bu tür ifadelerin kullanım sıklığını arttırmak ve dil öğrencilerinin farkındalık kazanmasını sağlamak amacıyla bu çalışma gerçekleştirilmiştir. Çalışmalarımız sonucunda ulaştığımız bu verilerin alanla ilgili gelecekte yapılacak olan tüm çalışmalara kaynak olması ve yol göstermesi hedeflenmektedir.

Çalışmamız sonucunda Avrupa Ortak Çerçeve Programı kazanımlarında örtmece ifadelerle karşılık gelebilecek içeriklerin bulunduğu tespit edilmiştir, ayrıca alandaki ders kitaplarında örtmece ifadelerin bulunduğu ancak örtmece ifadeleri fark ettirmeye yönelik çalışmaların yer almadığı da görülmüştür.

Bazı örtmece sözler zaman içerisinde ölçünlü dilde örtmece olmaksızın normal kullanım haline gelmektedir. Eş sözcüğü de bunlardan birisidir. Ölçünlü dilde, hukuki metinler ve yasal kullanımlarda eş sözcüğünü karşılamak için karısı-kocasısı ifadesi daha çok kullanılmaktadır. Ancak günlük dil kullanımlarında eş sözcüğü daha sıklıkla tercih edilmektedir. Örtmece sözler bir müddet sonra diğer sözlerin yerini alabilmektedir. Belirli amaç örtmece gayesi olmaksızın normal kullanım haline de dönüşebilmektedir. Bu nedenle eş sözcüğü de ölçünlü dilde yer almaya başlamıştır. Yani karısı-kocasısı demek yerine eş sözcüğünün kullanımı tercih edilmektedir.

Tespit edilen portfolyoda geçen örtmece olarak kullanılabilir ifadeler kitaplarda bağlam olarak yer almamaktadır. Dil öğrencilerinin sözcük farkındalığını arttırmak, sözcüğünün gelişmesine katkı sağlamak için örtmece ifadelerin kullanımı ve sıklığının artırılması gerekmektedir. Bu çalışma ana dil konuşucuları için de yarar sağlayacak, ana dil

sezgisinin gelişmesine yardımcı olacaktır. Bu öneriler örtmece ile ilgili öğretim içeriklerinin yalnızca kitaplarda mı yer alabileceği sorusunu akla getirmektedir. Sadece kitaplar ile değil yaşamın her alanında, toplumda yer alan farklı dil kesitlerinde de kullanımı ön plana çıkarılmalıdır. Konuşma ve dinleme becerisinde daha sıklıkla kullanılmakla beraber dört temel beceri alanlarında ders kitaplarına ve yardımcı kaynaklara artı malzeme olarak hazırlanıp öğrencilere sunulmalıdır. Öğretim içeriklerinin zenginleştirilerek öğrencilere aktarılması daha verimli bir çalışma ortamı ve öğrencilerin farkındalıklarının artmasına olanak sağlayacaktır.

İleriye dönük çalışmalarda hem ana dil konuşucuları hem de dil öğrencilerinin yardımcı kaynak edinmesi amacıyla sözcük çalışmalarının da yapılması gerekmektedir. Örtmece sözlerin öğretime yönelik temasal ve dil seviyelerine uygun bir sözlüksel çalışma hem dil öğreticilerine hem öğrencilere fayda sağlayacaktır. Kültürün birer taşıyıcısı olan örtmeceler öğrencilerin öğrenmekte olduğu dilde sağlıklı bir iletişim kurması, toplumun kültürünü tanınması, kelime hazinesinin gelişmesini sağlamak adına sözcük çalışmaları büyük önem taşımaktadır. Dil öğretimin aynı zamanda bir kültür öğretimi olduğu gerçeği unutulmamalıdır. Yabancı dil olarak Türkçe öğrencilerinin nitelikli bir eğitim alması için öğretim ortamının düzenlenmesi ve uygun materyallerin ve kitapların hazırlanması bu kültürel aktarım sürecine olumlu katkı sunacaktır. Tıpkı deyimler ve atasözleri gibi kültürün en önemli unsurları arasında yer alan örtmecelerin öğretimi dili kullanan toplumun yaşayış tarzını gün yüzüne çıkaracaktır.

Türkçedeki örtmecelerin yalnızca dilsel olarak değil anlamsal/kavramsal olarak da oluşumun çalışmalarda yer alması amacıyla örtmece kavramı ele alınırken toplumdilbilim ile birlikte edimibilim ve anlambilim gibi farklı disiplinlerle ilişkilendirilmesi alanda yapılacak olan çalışmalara farklı bir boyut kazandıracaktır.

Örtmece sözlerin farklı dil kesitlerinde sıklığının tespit edilerek daha da yaygınlaştırılması adına Uzdu Yıldız'ın (2021) araştırmasında ele aldığı gibi bu tür çalışmaların arttırılması gerekmektedir. Daha kapsayıcı sonuçlara ulaşabilmek adına toplumda yer alan farklı kesitlerde farklı örtmece kullanımlarının sıklığının tespit edilerek çalışmanın genişletilmesi adına çok büyük bir fayda sağlayacaktır. Farklı yaş ve aynı yaş grubundaki bireylerde bu çalışmalar sıklaştırılarak örtmece yapılarının kullanımı ve tercih sıklığı açısından benzerlik ve farklılıkların betimlemesinin yapılması gerektiği düşünülmektedir. Toplumda yer alan gençlerin kullandıkları dil, yaşlı dili, sosyal medya dili, eğitim düzeyine göre farklılaşan dil, jargon dilleri, meslek dilleri gibi farklı dil kesitlerine göre farklılaşan örtmece yapıları tespit edilerek daha kapsamlı verilere ulaşılabilir. Dil öğrencilerine toplumda yer alan farklı dil kesitlerindeki kullanımların aktarılması ve örtmece sözlere yönelik farkındalıklarının

arttırılmasına yönelik çalışmalar yapılmalıdır. Bu sayede dil öğrencileri sosyal, mesleki ve akademik hayatında iletişimde karşılaştığı kişinin yaş, eğitim düzeyi vb. durumlara karşı dil değişikliği yapması gerektiğini anlaması ve hissetmesine yardımcı olacaktır. Dil öğrencilerinin Türkçe dil farkındalığını kazanarak dili daha iyi anlaması sağlanacaktır.

Sağlıklı iletişim kurabilmek adına toplumun kültürünün taşıyıcısı olan örtmecelerin Türkçenin yabancı dil olarak öğretilmesinde kullanılması gerekmektedir. Dil öğrencisinin toplumu anlaması ve kendini o topluma ait hissetmesini sağlamak amacıyla bu tür ifadelerin eğitim ve öğretimde başucu kaynağı olarak yer alması gerekmektedir. Türk dilinin zenginliğinin dünyaya tanıtılması ve Türkçeyi yabancı dil olarak öğrenen kişilerin toplumun yaşayış tarzını, hayata bakış açısını öğrenmesi Türkçenin bir kültür elçisi konumuna gelmesini sağlamaktadır. Halk söyleyişleri, deyişleri, atasözleri ve deyimler gibi kültürün birer parçası olan örtmecelerin ana dil ve yabancı dil öğretiminde kullanılması gerçeği göz önünde bulundurulduğunda bu sözlerin taşıdığı önem tartışılmazdır. Öğrencilerin örtmece sözlere farkındalık kazanması ilk hedefimiz olmalı, sözvarlığını zenginleştirmek için de bu sözlerden öğrencileri haberdar etmeliyiz.

KAYNAKÇA

- Aksan, D. (2020). *Her yönüyle dil*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Aksan, D. (2020). *Anlambilim*. Ankara: Bilgi Yayınevi.
- Arslan Erol, H. (2006). Tabu ve kelimelerin anlam alanlarına etkisi. *Türk Dili Araştırmaları Yıllığı-Belleten*, 50 (2002/2), 35-56. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/belleten/issue/45231/566439>.
- Banguoğlu, T. (2007). *Türkçenin grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bölükbaş, F., Keskin, F. (2010). Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde metinlerin kültür aktarımındaki işlevi. *Turkish Studies*, 5(4), 221-235.
- Bölükbaş Kaya, F., Yılmaz, M.Y. (2020). *Yeni İstanbul uluslararası öğrenciler için Türkçe ders kitabı A1*. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- Bölükbaş Kaya, F., Yılmaz, M.Y., Keskin, F. (2020). *Yeni İstanbul uluslararası öğrenciler için Türkçe ders kitabı A2*. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- Bölükbaş Kaya, F., Yılmaz, M.Y., Keskin, F. (2020). *Yeni İstanbul uluslararası öğrenciler için Türkçe ders kitabı B1*. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- Bölükbaş Kaya, F., Yılmaz, M.Y., Keskin, F. (2020). *Yeni İstanbul uluslararası öğrenciler için Türkçe ders kitabı B2*. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- Bölükbaş Kaya, F., Yılmaz, M.Y., Keskin, F. (2021). *Yeni İstanbul uluslararası öğrenciler için Türkçe ders kitabı C1*. İstanbul: Kültür Sanat Basımevi.
- Çabuk Çiftoğlu, A. (2015). Türkçede örtmece sözlerin oluşum yolları. *Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 4(5), 136-160. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mjss/issue/40500/485202>.
- Çağlar König, G. (1991). Toplumdilbilim açısından dil ve dil türleri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 2, 59-70. Erişim adresi: <http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/issue/29237/313007>.

- Çelebi, M. D. (2006). Türkiye’de anadili eğitimi ve yabancı dil öğretimi . *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1 (21), 285-307. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/erusosbilder/issue/23754/253119>.
- Çelik, C.(2011). *Türkiye Türkçesinde örtmece ve tabu kelimeler* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Doğu Akdeniz Üniversitesi Lisansüstü Eğitim, Öğretim ve Araştırma Enstitüsü: Gazimağusa.
- Çiçekler, A. N. , Can, T. & Yılmaz, M. Y. (2018). Türk dil devrimi ve Amerikan dil planlaması: mukâyeseli bir inceleme. *Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi*, 58 (2), 323-343. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/iutded/issue/41630/485808>.
- Demir, Ş. (2014). Türkçenin yabancı dil olarak öğretimi: yöntemler, uygulamalar, öğrenme ve öğretmede karşılaşılan bazı sorunlar. *21. Yüzyılda Eğitim Ve Toplum Eğitim Bilimleri Ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3 (7), 144-158. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/egitimvetoplum/issue/5126/69821>.
- Demirci, K. (2008). Örtmece (euphemism) kavramı üzerine. *Milli Folklor Dergisi*, 77, 21-34.
- Günday, R. (2013). Çok dillilik ve çok kültürlülük bağlamında yabancı dil öğretimine toplumdilbilimsel yaklaşım. *Turkish Studies*, 8(10), 313-330.
- Güneş, F. (2014). Dil öğretim yaklaşımları ve Türkçe öğretimindeki uygulamalar/Language teaching approaches and their applications in teaching Turkish. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8 (15) , 123-148. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/19555/208665>.
- Güngör, A. (2010). Tabu-örtmece (euphemism) sözler üzerine. *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, 12 (29) , 69-93. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ataunitaed/issue/2868/39202>.
- Güven, A. (2012). Toplumsal dilbilimin kapsam alanı. *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, (13), 55-62. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/pausbed/issue/34727/383941>.
- İmer, K. (1995). Toplumsal süreçlerin dile yansıması. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 6, 24-38. Erişim adresi: <http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/issue/4535/313058>.
- İmer, K. (1990). *Dil ve toplum*. Ankara: Gündoğan Yayınları.

- Kara, Ş. (2004). Ana dil edinimi ve erken yaşta yabancı dil öğretimi. *Uludağ Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(2), 295-314. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/uefad/issue/16680/173325>.
- Kerimoğlu, C. (2019). *Genel dilbilime giriş*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Kırmızı, Y. (2018). Toplumsal dilbilime giriş (uygulamalı örnekleriyle). *Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Eğitim Fakültesi Yayınları*, 12 (23), 334-343. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/dilarastirmalari/issue/60226/874955>.
- Kocaman, A. (1992). Toplumdilbilim terimleri. *Dilbilim Araştırmaları Dergisi*, 3, 115-116. Erişim adresi: <http://dad.boun.edu.tr/tr/pub/issue/4538/289809>.
- Melanlıoğlu, D. (2013). *Kültürler arası iletişim odaklı yaklaşım*. Durmuş, M. ve Okur, A. (Ed.), *Yabancılara Türkçe öğretimi el kitabı içinde*. Ankara: Grafiker Yayınları.
- Onan, B. (2017). Dil öğretiminde disiplinler arası yaklaşımlar. *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14 (39), 145-159. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/mkusbed/issue/31632/328000>.
- Ospanova, G. (2020). Yabancılara Türkçe öğretiminde örtmece: Yunus Emre Türkçe öğretim seti örneği. *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, 5 (9) , 25-34. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijar/issue/52793/679591>.
- Ospanova, G. (2015). Anlam değişmelerinin örtmecelerdeki yeri. *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, 3 (7) , 117-123. DOI: 10.33692/avrasyad.509224.
- Ospanova, G. (2014). *Türkiye Türkçesinde örtmeceler* (Doktora tezi). Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü: Kayseri.
- Özden, H. İ. (2014). Türkiye Türkçesinde eş anlamlılık ve örtmece (tabu) kelimelerin eş anlamlılık içindeki yeri. *Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi Sosyal Ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 2014 (4) , 160-165. DOI: 10.18493/kmusekad.40568.
- Öztürk Dağabakan, F. (2019). *Toplumdilbilim*. Ankara: Çizgi Kitapevi Yayınları.
- Topçuoğlu, F. (2013). *Türkçenin yabancılara öğretiminde yazılı kaynaklar*. Durmuş, M. ve Okur, A. (Ed.), *Yabancılara Türkçe öğretimi el kitabı içinde*. Ankara: Grafiker Yayınları.

- Türken, G. (2022). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde toplumdilbilimsel yeti* (Yüksek lisans tezi). Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırması Enstitüsü: Ankara.
- Türkmen, S. (2009). Türkçedeki örtmece sözler. *Karadeniz Araştırmaları*, 23 (23) , 131-140. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/karadearas/issue/10073/124204>.
- Uygur, N. (2018). *Kültür kuramı*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uygur, N. (2019). *Dilin gücü*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları.
- Uzdu Yıldız, F. (2016). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde örtmece sözler*. Dilidüzgün, S. (Ed.), Kuram ve uygulama bağlamında Türkçe öğretimi (s. 486-490) içinde. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Uzun, N.E. (2009). *Yeni hitit yabancılar için Türkçe ders kitabı A1-A2 temel*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Uzun, N.E. (2009). *Yeni hitit yabancılar için Türkçe ders kitabı B1 orta*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Uzun, N.E. (2009). *Yeni hitit yabancılar için Türkçe ders kitabı B2-C1 yüksek* . Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Vardar, B. (1998). *Dilbilimin temel kavram ve ilkeleri*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Vardar, B. (2002). *Açıklamalı dilbilim terimleri sözlüğü*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- Yağmur Şahin, E. (2018). *Yabancı dil olarak Türkçe öğretiminde yaklaşım, yöntem ve teknikler*. Şahin, A. (Ed.) Yabancı dil olarak Türkçe öğretimi kuramlar, yaklaşımlar, etkinlikler içinde. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Yeğin, F. Y. (2022). Türkçenin ikinci/yabancı dil olarak uzaktan öğretimi. *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (28), 675-680. DOI: 10.29000/rumelide.1133930.
- Yılmaz, E. (2021). *Toplum ve dil*. Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık.
- Zeyrek, S. (2020). Dil-kültür ilişkisi doğrultusunda yabancı dil öğretimi. *Uluslararası Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Dergisi*, Cilt3 Sayı 2, 165-186. Erişim adresi: <https://dergipark.org.tr/tr/pub/ijotfl/issue/56185/812014>.

EKLER

EK 1.

ÖĞRENCİNİN AKADEMİK ÖZGEÇMİŞİ

Kişisel Bilgiler			
Adı ve Soyadı	Merve YAMAÇ		
E-postası/Web Sayfası			
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce		
Uzmanlık Alanı	Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi		
Öğrenim Bilgileri			
	Üniversite	Bölüm	Yıl
Lisans	Ege Üniversitesi	Türkçe Öğretmenliği	2016-2020
Tez Başlığı	Örtmecelerin Toplumdilbilimsel Özelliklerinin Dil Öğretimine Yansıması: Yabancı Dil Olarak Türkçe Öğretimi Örneği		
Tez Danışmanı	Dr. Öğr. Üyesi Funda UZDU YILDIZ		
Akademik Eserler			
(Makale, kitap, kitap bölümü, bildiri, poster, sergi, konser vb. eserlerden kaynakça yazım kurallarına göre en fazla 10 eser yazılmalıdır.) Tezden üretilen yayınlar * ile işaretlenmelidir.			
Alanyla İlgili Bilimsel Kuruluşlara Üyelikler			
Alanyla İlgili Aldığı Ödüller			

